

PRZEWODNIK METODYCZNY DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK W PROGRAMIE „EDUKACJA O POLITYCE”

**PRZEWODNIK METODYCZNY DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK
W PROGRAMIE „EDUKACJA O POLITYCE”**

Autorzy: Anna Samel, Jędrzej Witkowski

Korekta: Weronika Walasek-Jordan

Skład: Jerzy Parfianowicz

Wydawca: Centrum Edukacji Obywatelskiej

Warszawa 2018

ISBN: 978-83-65457-67-7

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska z wyłączeniem materiałów opatrzonych informacją o prawach autorskich.

Program „Edukacja o polityce” finansowany jest ze środków Ambasady Stanów Zjednoczonych.

Program „Edukacja o polityce” prowadzony jest z zachowaniem neutralności politycznej i światopoglądowej.

Spis treści

Wstęp	2
Edukacja o polityce	5
Dlaczego warto zajmować się edukacją o polityce w szkole?	8
Otwarte dyskusje na kontrowersyjne tematy	10
Wybór tematów	12
Rola nauczycielki/nauczyciela w wyborze tematu	12
Proponowane kryteria wyboru	13
Dobre i merytoryczne przygotowanie do zajęć kluczem do udanej dyskusji	14
Przykładowe otwarte i kontrowersyjne tematy	15
Wyzwania, jakie stoją przed nauczycielami podejmującymi kontrowersyjne tematy polityczne	17
Jak zachować neutralność?	17
Czy ujawniać własne poglądy przed uczniami i uczennicami?	19
Jak panować nad emocjami podczas dyskusji? Zasady dobrej dyskusji.	21
Gdzie są granice otwartości? Jakich poglądów nie należy tolerować?	23
Jak angażować uczniów i uczennice do dyskusji?	26
Trudności i wyzwania związane z edukacją o polityce	27
Jak prowadzić zajęcia z zakresu edukacji o polityce?	32
Struktura i przebieg zajęć	32
Metody i ćwiczenia przydatne podczas zajęć z zakresu edukacji o polityce	33
Podstawa programowa dla zajęć z zakresu edukacji o polityce	44

Wstęp

Szanowne Nauczycielki i Szanowni Nauczyciele,

Program „Edukacja o polityce” powstał w 2017 roku jako odpowiedź na nasilającą się potrzebę tworzenia w polskich szkołach przestrzeni do dyskusji o polityce, podczas których uczniowie i uczennice otwierają się na poglądy odmienne od swoich, przyjmują je z szacunkiem i wspólnie poszukują kompromisowego rozwiązania danego problemu.

Z badań CBOS „Młodzież 2016”¹ wynika, że 44% ankietowanych uczennic i uczniów polskich szkół wyraża żadne lub znikome zainteresowanie polityką. Dwie trzecie badanych uczniów i uczennic nie potrafi sprecyzować swoich poglądów politycznych, ankietowani i ankietowane nie są też zgodni w określaniu swojego stanowiska w sprawie tego, czy demokracja ma przewagę nad innymi formami sprawowania władzy (jedna czwarta badanych uważa, że rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne, a dla 11% nie ma znaczenia, jaka forma rządów jest sprawowana w ich kraju). Większość uczennic i uczniów (56%) jest niezadowolona ze sposobu funkcjonowania demokracji w Polsce, 86% badanych uważa, że większość polityków dba tylko o swoją karierę, a 80% respondentów i respondentek jest przekonana, że partie nie interesują się opiniami wyborców. Młodym obywatelom i obywatelkom towarzyszy brak poczucia sprawczości – 68% z nich uważa, że zwykli obywatele nie mają wpływu na to, co robi rząd. W tym kontekście nie dziwi postawa młodzieży kontestującej demokratyczną formę sprawowania władzy.

Młodzi ludzie są także najrzadziej głosującą grupą wiekową (18-25 lat, dane Polskiego Generalnego Studium Wyborczego). Wynika to głównie z faktu, że młodzi wyborcy mają mniejsze predyspozycje do głosowania niż starsza część elektoratu: niższy zasób wiedzy dotyczącej systemu politycznego i wyborczego, niższy poziom zrozumienia znaczenia aktu wyborczego na sytuację polityczną ich kraju, niższy poziom zainteresowania polityką i sprawami wewnętrznymi kraju, trudność w przyswajaniu informacji związanych z wyborami czy niezrozumienie programów wyborczych partii i kandydatów. Ogromne znaczenie ma także fakt, że sami politycy czy instytucje publiczne nie kierują swojej uwagi na młodych ludzi, nie próbują nawiązać z nimi kontaktu i nie biorą pod uwagę ich opinii. Młodzi obywatele, przez wzgląd na niedojrzałość polityczną i brak zachęt ze strony dorosłych, często nie uświadamiają sobie, że ich głos jest ważny, społeczeństwo potrzebuje ich zaangażowania, a politycy – legitymizacji dla swoich działań. Konsekwencją tego jest pogłębiająca się alienacja młodych ludzi i izolacja od życia publicznego, również w kontekście uczestnictwa wyborczego.

1 *Młodzież 2016, CBOS, Warszawa 2016, s. 79-97, źródło: http://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=1150305, dostęp: 31.01.2018*

Młodzież można jednak przygotowywać do bardziej świadomego uczestnictwa w demokracji. Europejskie i amerykańskie badania oraz doświadczenie wielu instytucji edukacyjnych dowodzą, że udział w szkolnych zajęciach z zakresu edukacji obywatelskiej, podczas których młodzi dyskutują na tematy polityczne, stanowi katalizator do prowadzenia podobnych rozmów z rodzicami i rówieśnikami po szkole i powoduje wzmożoną potrzebę pozyskiwania informacji i wiedzy o świecie współczesnym. W efekcie sprzyja to krystalizowaniu się poglądów politycznych młodych ludzi, zachęca młodych do aktywniejszego uczestnictwa w życiu publicznym i zwiększa prawdopodobieństwo ich udziału w wyborach.

Szkoły są w naszym przekonaniu znakomitym środowiskiem do uczenia się demokracji, ponieważ dają uczniom i uczennicom możliwość poznania znaczenie szerszego wachlarza poglądów i opinii o polityce, niż w ich własnych domach czy sąsiedztwach. To właśnie w szkołach młodzi przebywają w zróżnicowanym otoczeniu, w którym mają szansę usłyszeć stanowiska inne niż ich własne i rozmawiać na ten temat z poszanowaniem dla różnorodności opinii i poglądów.

W imieniu Centrum Edukacji Obywatelskiej zapraszamy do prowadzenia w szkole edukacji o polityce. Rozumiemy ją tutaj jako część edukacji obywatelskiej, która ułatwia młodemu człowiekowi zrozumienie polityki i wyrobienie sobie własnego zdania na istotne kwestie dotyczące życia publicznego.

W programie „Edukacja o polityce” zachęcamy do prowadzenia otwartych dyskusji z uczniami i uczennicami na kontrowersyjne tematy istotne w dyskursie publicznym. Program CEO:

- tłumaczy, czym jest polityka;
- umożliwia uczniom i uczennicom zdobycie rzetelnych informacji na wybrane tematy dotyczące życia publicznego;
- zapoznaje ich z opiniami na te tematy sformułowanymi przez ekspertów z różnych środowisk ideowych i polityków z różnych partii politycznych;
- uczy ich analizy materiałów źródłowych i przekazów medialnych;
- ułatwia uczniom i uczennicom określenie własnych poglądów w stosunku do omawianego zagadnienia;
- zachęca ich do otwartości na poglądy innych i poszukiwania kompromisowego stanowiska w danych kwestiach.

W programie „Edukacja o polityce” proponujemy skorzystanie z gotowych scenariuszy zajęć poruszających kontrowersyjne tematy polityczne, wywołujących dyskusję na ten temat między uczennicami i uczniami z poszanowaniem dla różnych poglądów i wymagających poszukiwania wspólnych, kompromisowych stanowisk.

W niniejszym przewodniku:

- tłumaczymy, czym jest edukacja o polityce i dlaczego warto zajmować się nią w szkole,
- wyjaśniamy, jak wybierać tematy do dyskusji;

- prezentujemy konkretne narzędzia i metody prowadzenia dyskusji z uczniami i uczniemi na tematy polityczne;
- podpowiadamy nauczycielom i nauczycielkom, jak odpowiedzieć na wyzwania pojawiające się podczas prowadzenia zajęć z zakresu edukacji o polityce.

Serdecznie zapraszamy do lektury oraz włączania uczniów i uczennic w sferę publicznych dyskusji na tematy polityczne.

Jędrzej Witkowski
Dyrektor programowy
Centrum Edukacji Obywatelskiej

Edukacja o polityce

Edukacja obywatelska, prowadzona w polskich szkołach głównie w ramach zajęć wiedzy o społeczeństwie w szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych, w dużym stopniu skoncentrowana jest na sposobie funkcjonowania instytucji publicznych i ich formalnych prerogatywach oraz prawach obywatela. Zależnie od realizowanego programu nauczania z różnym natężeniem obecne są w niej również wątki dotyczące aktywności obywatelskiej. Mało widoczna lub wręcz nieobecna pozostaje jednak edukacja o polityce rozumiana jako edukacja o sztuce rządzenia krajem, sztuce dzielenia ograniczonych zasobów czy dbania o dobro wspólne.

Z różnych powodów (być może najważniejszym z nich jest postrzegana „kontrowersyjność” tych zagadnień) rzadko dyskutuje się z polskimi uczniami i uczennicami o tym, czym zajmują się na co dzień politycy – mało rozmawia się o wysokości podatków, o usługach społecznych (zdrowiu, edukacji), o polityce historycznej lub zagranicznej, o migracjach, o handlu itd.

Tym samym, w obawie przed kontrowersjami, zubożono edukację obywatelską o elementy dotyczące meritum (twardego jądra) polityki, które powinny stanowić jeden z głównych filarów edukacji obywatelskiej i przygotowywać młodych ludzi do funkcjonowania jako świadomych i odpowiedzialnych obserwatorów i uczestników systemu politycznego (ang. *political literacy*).

W naszym programie edukację o polityce rozumiemy jako część edukacji obywatelskiej, która ułatwia młodemu człowiekowi zrozumienie polityki i wyrobienie sobie własnego zdania na istotne kwestie dotyczące życia publicznego.

Obecna sytuacja stwarza powody do niepokoju. CBOS w swoich cyklicznych badaniach (ostatnie wyniki z 2016 roku) diagnozuje skrajnie krytyczny stosunek młodych Polek i Polaków do polityki i polityków, brak zainteresowania nią, ale też jednocześnie brak umiejętności określenia własnych poglądów na skali lewica-prawica czy wskazania partii politycznej, do której młodemu respondentowi jest najbliższej.

Zwiększenie obecności edukacji o polityce w szkole wydaje się kluczowe, choć przy obecnym stopniu polaryzacji sceny politycznej i opinii publicznej jest z pewnością bardzo trudne. Podjęcie tego wyzwania jest konieczne, jeśli mamy mieć możliwość odbudowania obecnie głęboko podzielonej wspólnoty, w której powinniśmy na nowo umieć się ze sobą nie zgadzać, jednocześnie szanując się nawzajem i ufając sobie. Szkoła – jako jedyna instytucja, która dociera do wszystkich młodych ludzi w Polsce – może i powinna odegrać w tym procesie kluczową rolę.

Edukacja o polityce powinna więc:

- tłumaczyć młodym ludziom politykę jako sztukę rządzenia państwem i poszukiwania odpowiedzi na pytanie, jak możemy żyć razem jako wspólnota;
- identyfikować kluczowe kwestie obecne w debacie publicznej i pomagać młodzieży w ich analizowaniu z różnych perspektyw;
- ułatwiać uczniom i uczennicom wyrobienie sobie własnego zdania na te tematy (dzięki zdobyciu podstawowej, rzetelnej wiedzy, poznaniu zróżnicowanych opinii i odwołaniu do własnych wartości).

Jesteśmy przekonani, że dobrze prowadzona edukacja o polityce w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych powinna dać młodym ludziom możliwość:

- zdobycia rzetelnych informacji na wybrane tematy dotyczące życia publicznego;
- zapoznania się z opiniami na ich temat formułowanymi przez ekspertki i ekspertów z różnych środowisk ideowych i polityków z różnych partii politycznych;
- analizowania zebranych materiałów;
- określenia swojego stosunku do omawianego zagadnienia.

Kluczowym zagadnieniem w prowadzeniu edukacji o polityce jest zachowanie neutralności. Edukacja pod żadnym pozorem nie może być mylona z agitacją polityczną, bezpośrednim przekonywaniem uczniów i uczennic do konkretnych poglądów ani manipulacją, która ma na celu doprowadzenie do ich dobrowolnego przyjęcia określonych opinii.

Od edukacji zwykle wymagamy apolityczności, rozumianej jako jasne oddzielenie od sfery polityki. Wyzwaniem edukacji o polityce jest to, że z uwagi na obszar, którym się zajmuje, nie jest możliwa (ani pożądana) realizacja tak rozumianego postulatu apolityczności – nie da się da się tłumaczyć polityki jednocześnie będąc od niej oddzielnym. Kluczowe jest jednak **zachowanie neutralności politycznej, rozumianej jako równe traktowanie wszystkich idei, koncepcji i poglądów obecnych w przestrzeni publicznej** (o ile zgodne są one z obowiązującym porządkiem prawnym). Odpowiedzialność za przestrzeganie tej zasady spoczywa przede wszystkim na nauczycielkach i nauczycielach, którzy projektują proces uczenia się i towarzyszą w nim uczniom i uczennicom. Postawa nauczycieli i nauczycielek oraz ich umiejętność równego przedstawienia oraz włączenia do analizy i dyskusji zróżnicowanych poglądów i opinii jest kluczowa dla powodzenia procesu.

Lista tematów, które można omawiać z uczniami i uczennicami w ramach edukacji o polityce, jest długa, mogą pojawić się na niej zarówno zagadnienia w danym momencie pojawiające się na pierwszych stronach gazet, jak i te, których brakuje w codziennych dyskusjach. O propozycję tematów warto zapytać samą młodzież, pozwoli to na zwiększenie ich zaangażowania i umożliwi poszukiwanie odpowiedzi na pytania, które naprawdę nurtują młode pokolenie.

Zajęcia, o których mowa, mogą odbywać się w ramach lekcji wiedzy o społeczeństwie, częściowo również w ramach godzin wychowawczych, języka polskiego lub innych przedmiotów oraz (w idealnej sytuacji) w ramach projektów uczniowskich realizowanych pod opieką nauczycieli i nauczycielek.

Proponowana przez nas forma edukacji o polityce CEO czerpie z dorobku klasycznej edukacji obywatelskiej (w tym materiałów opracowanych do podręczników i programów nauczania publikowanych przez wiele lat przez CEO) oraz edukacji medialnej, zróżnicowanych metod prowadzenia w klasie rozmów i dyskusji na tematy kontrowersyjne (ang. *open-ended discussions on controversial issues*) oraz metod deliberacji.

Metodę otwartych dyskusji z uczniami i uczennicami uznajemy za szczególnie adekwatną i ciekawą, ponieważ pokazuje młodzieży, że na wiele pytań dotyczących wspólnoty politycznej nie istnieje jedna prawidłowa odpowiedź, zachęca do analizowania alternatywnych rozwiązań i poszukiwania konsensusu pomiędzy nimi. W tym sensie przyczynia się do upowszechniania tzw. tolerancji politycznej (rozumianej jako uznanie poglądów innych niż nasze własne za legitymizowane w dyskursie publicznym). To właśnie tolerancja polityczna jest zaś kluczowa dla odbudowy wspólnoty – przekraczania istniejących w społeczeństwie podziałów oraz przywracania pierwotnych znaczeń pojęciom takim jak „polityka” i „konflikt”.

Dlaczego warto zajmować się edukacją o polityce w szkole?²

Okres dojrzewania młodych ludzi jest momentem o nadrzędnym znaczeniu dla wykształcenia pewnych postaw społecznych czy politycznych. To wtedy kształtuje się ich światopogląd, stosunek wobec elit politycznych, partii, systemu politycznego czy wyborczego. Szkoły dają uczniom i uczennicom możliwość poznania poglądów odmiennych od ich własnych i stanowią najlepsze miejsce do uczenia się demokracji i współpracy w zróżnicowanym społeczeństwie.

Amerykańskie i europejskie badania dowodzą, że angażujące zajęcia z zakresu edukacji obywatelskiej mają pozytywny wpływ na późniejsze postawy młodych ludzi: poszerzają ich zakres wiedzy o świecie współczesnym, zachęcają do większego zaangażowania w życie publiczne, a także zwiększają ich chęć udziału w wyborach. Z badań wynika, że uczestnictwo uczennic i uczniów w dyskusjach o polityce w szkole stanowi impuls do prowadzenia podobnych rozmów z rodzicami lub rówieśnikami po powrocie ze szkoły. Rozmowy stają się zaś bodźcem do samodzielnego śledzenia informacji o aktualnych wydarzeniach w mediach, to zaś skłania młodych ludzi do refleksji i powoduje krystalizowanie się własnych poglądów politycznych. W efekcie młodzi ludzie, którzy dyskutują o polityce w szkole i w domu, chętniej uczestniczą w wyborach.

Szkoła może i powinna uczyć młodych ludzi demokracji i tolerancji politycznej. Podczas zajęć szkolnych należy poruszać tematy polityczne i w ten sposób uczyć uczniów i uczennice funkcjonowania w demokratycznym kraju, w którym młodzi obywatele i młode obywatelki nie boją się publicznych dyskusji i ich nie ignorują, rozumieją znaczenie decyzji politycznych i ich wpływu na życie każdego z nas oraz mają potrzebę zaangażowania się w proces podejmowania tych decyzji.

Szkolne zajęcia powinny uświadamiać młodzieży, że wszyscy członkowie społeczeństwa są politycznie równi i mają równe prawo do uczestnictwa w dyskusji na tematy polityczne i w procesie podejmowania decyzji politycznych. W ten sposób można kształtować w młodych ludziach tolerancję polityczną, rozumianą jako gotowość do dawania innym ludziom równego prawa do wyrażania swoich poglądów, także wtedy, gdy są one inne niż ich własne. Tolerancja polityczna w tym sensie to nic innego jak zgadzanie się na niezgadzanie się ze sobą. Zajęcia o polityce nie powinny prowadzić do przekonywania innych do swoich racji – ich największą wartością jest to, że uczniowie i uczennice stają się bardziej świadomi/-e tego, jak wiele opinii i poglądów funkcjonuje w społeczeństwie i że wszystkie one są legitymizowane.

Dyskusje o polityce są jednym z najlepszych sposobów uczenia o demokracji. Powodują uczenie się, pozwalają lepiej zrozumieć własne stanowisko i stanowisko innych – pod warunkiem, że jej uczestnicy i uczestniczki zakładają równość

2 Por.: D. E. Hess, *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion*, Londyn 2009

polityczną i prawo wszystkich członków społeczności do posiadania własnych poglądów. Dyskusje kształtują w uczennicach i uczniach umiejętność krytycznego myślenia, pogłębiają wiedzę merytoryczną na tematy polityczne i rozwijają umiejętności interpersonalne, np. komunikowania się, wyrażania własnych poglądów, argumentowania swojego stanowiska. Podczas dyskusji można ćwiczyć u uczniów i uczennic umiejętność uzasadniania innych niż własne stanowisk, co poszerza ich percepcję i zmusza do przyjęcia innej perspektywy patrzenia na dany problem.

Dyskusje w sprzyjających i bezpiecznych klasowych środowiskach, w atmosferze zaufania i otwartości, dają szansę młodzieży na określenie własnego poglądu, publicznego wyrażenia go i uzasadnienia, ale również uczą młodych ludzi tolerancji politycznej i gotowości do przyjęcia i zrozumienia stanowisk odmiennych od własnych, reprezentowanych przez ich kolegów i koleżanki. Uczniowie i uczennice, którzy mają możliwość usłyszenia w klasie różnych poglądów i opinii, z większą łatwością i zrozumieniem przyjmują różnorodność stanowisk istniejącą w całym społeczeństwie. Stają się bardziej zainteresowani słuchaniem i przyjmowaniem poglądów innych od ich własnych i wzmacniają swoje poczucie pewności siebie przy prezentowaniu własnych opinii na forum publicznym.

Dyskusje o polityce prowadzone w szkole mają ogromny wpływ na kondycję demokracji poza szkołą, ponieważ:

1. pozwalają młodzieży poznać poglądy różne od tych reprezentowanych w ich najbliższym otoczeniu, ze względu na to, że szkoły stanowią różnorodne społeczności;
2. dają młodzieży szansę wykształcenia w sobie tolerancji politycznej i dowiedzenia się więcej o poglądach innych, a tym samym pogłębienia wiedzy na temat dyskutowanej kwestii;
3. uczą młodzież sztuki dyskusowania, otwartości i szacunku dla odmiennych poglądów;
4. skłaniają młodzież do poszukiwania kompromisów;
5. stanowią katalizator do dalszych dyskusji o polityce w domu czy z przyjaciółmi i pozyskiwania wiedzy oraz informacji o świecie współczesnym;
6. powodują, że młodzież kształtuje własne poglądy polityczne i chętniej angażuje się w życie publiczne.

Więcej na ten temat przeczytasz na stronie: www.opolityce.ceo.org.pl

Otwarte dyskusje na kontrowersyjne tematy³

Otwarte dyskusje na kontrowersyjne tematy to odpowiedź na autentyczne, aktualne kwestie związane z życiem publicznym, które mają stanowić rozwiązanie dla problemów społecznych, gospodarczych i politycznych. Kontrowersyjne tematy generują wiele rozwiązań, konkurujących ze sobą i wskazujących na różnorakie aspekty i konsekwencje późniejszych decyzji politycznych.

Kontrowersyjne tematy to pytania dotyczące ważnych i realnych kwestii publicznych, które wzbudzają emocje i wywołują znaczącą niezgodę w społeczeństwie. Są autentyczne, aktualne, otwarte i dotyczą istotnych problemów dotyczących społeczeństwo jako całość, jak również wymagają obywatelskiej legitymizacji późniejszych decyzji politycznych. Kontrowersyjne tematy powinny być formułowane jako otwarte pytania, gromadzące wiele różnych odpowiedzi, z których wszystkie są legitymizowane.

Czym jest otwarta dyskusja na kontrowersyjny temat?

- dotyczy **istotnego** dla uczestników, **kontrowersyjnego** zagadnienia
- skoncentrowana jest na przedstawieniu **zróżnicowanych opinii**, / perspektyw i ich **zrozumieniu**
- oparta o **rzetelne informacje**
- prowadzona z **szacunkiem** do rozmówców i osób, których dotyczy

Czym jest otwarta dyskusja na kontrowersyjny temat?	Co daje zastosowanie tej metodyki? Dlaczego warto ją stosować?	Jakie warunki muszą być spełnione, by osiągnąć te korzyści?
Dotyczy istotnego dla uczestników, kontrowersyjnego zagadnienia	Rozwija akceptację dla zróżnicowanych poglądów politycznych (tolerancję polityczną)	Zachowanie neutralności przez nauczycielkę/nauczyciela
Skoncentrowana jest na przedstawieniu zróżnicowanych opinii/perspektyw i ich zrozumieniu	Przeciwdziała polaryzacji poglądów i utracie zaufania do innych członków wspólnoty	Atmosfera w klasie sprzyjająca wyrażaniu zróżnicowanych poglądów
Oparta jest o rzetelne informacje	Rozwija rozumienie potrzeby kompromisu i dialogu jako warunku istnienia wspólnoty	Dobre i merytoryczne przygotowanie uczennic i uczniów
Prowadzona jest z szacunkiem do rozmówców i osób, których dotyczy	Zwiększa zainteresowanie polityką i zaangażowanie obywatelskie	Zaangażowanie w rozmowę (aktywny udział) dużej części uczniów i uczennic
		Wykorzystanie informacji z różnych źródeł, zróżnicowanych opinii, argumentów i stanowisk
		Refleksja, jak diskutowane rozwiązania wpływają na innych ludzi, poszczególne grupy społeczne

WYBÓR TEMATÓW

Kontrowersyjnym tematem jest każde wydarzenie, działanie, proces, decyzja polityczna, które są aktualne, istotne i rodzą problemy, których rozwiązania powinniśmy generować jako społeczeństwo. Warto, aby to uczniowie i uczennice określali tematy, które są interesujące z ich punktu widzenia (np. studia), a następnie dopisywali do nich konkretne zagadnienia, które wywoływać będą dyskusję i na które nie ma jednego dobrego rozwiązania (np.: „Czy publiczne szkoły wyższe powinny być płatne?”, „Czy należy zwiększać wydatki państwa na naukę?”). Warto kwestie poddawane pod dyskusję formułować w formie pytań zamkniętych (np. Czy powinno...? Czy należy...? Tak czy nie? Wyższe czy niższe?), by nie zadawać pytań zbyt trudnych.

Należy także mieć świadomość, że sam wybór tematu do dyskusji i konstrukcja pytania poddanego pod rozagę może stanowić kontrowersję – jedna kwestia jest poruszana, inna nie jest.

Warto wystrzegać się pytań opiniujących lub sugerujących odpowiedzi, np. zamiast pytać: „Czy likwidacja gimnazjów to dobra decyzja?”, lepiej poddać pod dyskusję: „Czy polska szkoła powinna zrezygnować z podręczników na rzecz zajęć praktycznych?”. Należy także unikać pytań nacechowanych emocjonalnie, czyli zamiast pytać: „Czy polskie prawo powinno dopuszczać zabijanie na życzenie dzieci poczętych?”, lepiej poddać pod dyskusję: „Czy kobieta powinna mieć prawo przerwania ciąży ze względu na trudną sytuację?”.

Ważnym jest, aby przy wyborze kontrowersyjnych tematów do dyskusji unikać poruszania kwestii zamkniętych, które przy konsensusie środowiska międzynarodowego, naukowego, opiniotwórczego, eksperckiego zostały uznane za potwierdzone jako współczesny problem czy wyzwanie. Dla przykładu, nie należy poddawać pod dyskusję kwestii: „Czy wszyscy ludzie są równi wobec prawa?” (co jest gwarantowane Konstytucją i szeregiem aktów prawa międzynarodowego) i „Czy kobiety i mężczyźni powinni mieć takie samo prawo głosu?” (co stanowiło zagadnienie kontrowersyjne na przełomie XIX i XX wieku). Otwieranie i poddawanie pod dyskusję takich tematów niczemu nie służy i może uruchomić falę krytyki wobec ustalonego na poziomie współpracy międzypaństwowej czy środowiska naukowego konsensusu. Kontrowersyjny temat powinien być aktualny i wywoływać szereg odpowiedzi, z których każda jest legitymizowana i właściwa, choć reprezentuje inny światopogląd i prowadzi do innych rozwiązań.

ROLA NAUCZYCIELKI/NAUCZYCIELA W WYBORZE TEMATU

Jako prowadzący/prowadząca zajęcia z zakresu edukacji o polityce powinieneś/powinnaś czuć się z wybranym tematem komfortowo i mieć świadomość różnorodności opinii, które są możliwe do wygenerowania i które należy uznać za dopuszczalne w dyskusji. Warto, abyś, rozważając poddanie pod dyskusję z uczniami i uczennicami jakiejś kwestii, wziął/wzięła pod uwagę własne stanowisko w danej sprawie:

1. Czy uważasz, że dana kwestia nie jest kontrowersyjna, ponieważ istnieje tylko jedna właściwa odpowiedź na to pytanie i jako prowadzący/prowadząca dyskusję będziesz zmierzać do tego, aby uczennice i uczniowie zgodzili się na tę perspektywę patrzenia na daną sprawę?
2. Czy obawiasz się, że Twoje własne zdanie na dany temat jest tak bardzo silne, że jako prowadzący/prowadząca dyskusję możesz zachowywać się niesprawiedliwie wobec uczennic i uczniów prezentujących odmienny punkt widzenia?
3. Czy będziesz potrafił/potrafiła jako prowadzący/prowadząca dyskusję zachować równowagę pomiędzy różnymi opiniami i perspektywami patrzenia na daną sprawę i uznać za legitymizowane i równe różne poglądy?

Decydując się na podjęcie dyskusji z uczennicami i uczniami, powinieneś/powinnaś zachowywać neutralność polityczną, obiektywizm i bezstronność oraz szanować poglądy młodzieży, nawet jeśli są odmienne od Twojego własnego zdania na ten temat. Poddając kontrowersyjny temat pod dyskusję, powinieneś/powinnaś czuć się bezpiecznie i zapewnić bezpieczeństwo uczniom oraz uczennicom, nie narażając ich na dyskryminację ze strony innych, zawstydzienie czy izolację ze względu na ich pochodzenie, wyznanie, sytuację ekonomiczną lub polityczną czy światopogląd.

Warto pamiętać, że o tym, jak bardzo kontrowersyjna i jak wiele emocji budząca jest kwestia poddawana pod dyskusję, decyduje wiele czynników, m.in.: pochodzenie uczniów, opinie i poglądy ich rodziców, pochodzenie i poglądy prowadzącego/prowadzącej dyskusję, klimat otwartości w szkole, wiek uczniów i uczennic, klimat polityczny w miejscowości/regionie/kraju, jej aktualność w mediach, naciski polityczne na szkołę.

PROPONOWANE KRYTERIA WYBORU

Każdy, kto prowadzi zajęcia na temat polityki, sam może zdefiniować kryteria wyboru odpowiednich zagadnień do dyskusji. Na podstawie dyskusji z nauczycielami współpracującymi z CEO i własnych doświadczeń proponujemy uwzględnienie następujących kryteriów:

Kryterium	Przykład zagadnienia, które spełnia kryterium	Przykład zagadnienia, które nie spełnia kryterium
Otwarty, tzn. nie ma jednej dobrej odpowiedzi.	Czy należy przywrócić obowiązkowy pobór wojskowy?	Czy należy walczyć ze smogiem?
Generuje powstanie zróżnicowanych opinii w klasie.	Czy prawa wyborcze powinny przysługiwać obywatelom, którzy ukończyli 16. rok życia?	Czy należy zakazać używania telefonów komórkowych w szkole?
Nie podważa naukowego konsensusu i nie podważa podstawowych wartości konstytucyjnych.	Czy Polska powinna przyjąć euro?	Czy wszyscy są równi wobec prawa?
Jest interesujący i angażujący dla młodzieży.	Czy należy wprowadzić odpłatność za studia na publicznych uczelniach?	Czy należy opodatkowywać przychody z najmu?

Kryterium	Przykład zagadnienia, które spełnia kryterium	Przykład zagadnienia, które nie spełnia kryterium
Jest sformułowany w sposób neutralny i bezosobowy.	Czy kobieta powinna mieć prawo przerwania ciąży ze względu na trudną sytuację?	Czy chcesz, aby w Polsce zabijano dzieci poczęte na życzenie? Czy dokonałabyś aborcji? / Czy zachęcałabyś swoją żonę do dokonania aborcji?
Zakłada wybór pomiędzy opcjami, tzn. jest sformułowany jako pytanie zamknięte.	Czy polska polityka zagraniczna powinna zmierzać w kierunku większej suwerenności, czy większej współpracy międzynarodowej?	Jaką masz opinię na temat systemu sądownictwa w Polsce?
Prowadzący czuje się z nim komfortowo.	Do samodzielnego określenia	Do samodzielnego określenia

DOBRE I MERYTORYCZNE PRZYGOTOWANIE DO ZAJĘĆ KLUCZEM DO UDANEJ DYSKUSJI

Nie podejmuj spontanicznie decyzji o rozpoczęciu z uczniami i uczennicami dyskusji na kontrowersyjny temat, ponieważ może sprowadzić się ona do emocjonalnej kłótni bez racjonalnych podstaw i argumentów. Poświęć dużo czasu na dobre przygotowanie młodych ludzi do tematu, zapoznaj ich z różnymi poglądami i opiniami w danej sprawie oraz rzetelnymi informacjami na ten temat (faktami naukowymi, historycznymi, ekonomicznymi oraz prawem). Przedstaw im różnorodne argumenty uzasadniające różne stanowiska w tej kwestii, omów z nimi różne perspektywy patrzenia na dany problem, z punktu widzenia różnych środowisk, zastanów się z uczniami i uczennicami nad różnymi konsekwencjami podejmowania odmiennych decyzji politycznych.

Przygotowując materiały pomocnicze do zajęć z zakresu edukacji o polityce, szukaj rzetelnych i obiektywnych informacji potwierdzonych w różnych źródłach. Dobrym pomysłem jest poddawanie uczniom i uczennicom do lektury kilku artykułów na dany temat: depeszy PAP oraz relacji z dwóch różnych gazet/serwisów internetowych, których wydawcy reprezentują odmienne światopoglądowo środowiska. Zawsze proś uczennice i uczniów o podkreślanie w materiałach faktów, a np. branie w kółko opinii – w ten sposób uczysz ich odróżniania faktów od opinii i oceny wiarygodności przekazów medialnych.

Umożliwiaj uczniom i uczennicom samodzielną pracę z materiałami przedstawiającymi różne stanowiska w danej kwestii oraz rzetelne informacje na ten temat. Wspieraj ich w określaniu własnych opinii, ćwiczcie formę wyrażania swoich poglądów – uczennice i uczniowie najpierw mogą je formułować w zeszycie, potem podejmować rozmowy w parach, następnie w małych grupach, a dopiero na końcu na forum publicznym. Poddawaj pod rozwagę uczniów i uczennic dodatkowe pytania: ułatwiające określanie poglądów na dany temat, rozjaśniające daną kwestię, poddające pod rozwagę inne aspekty danej sprawy.

Angażuj uczennice i uczniów w kształt lekcji – daj im możliwość wpływu na wybór tematu poddawanego pod dyskusję, włącz ich w kształtowanie zasad prowadzenia dyskusji w klasie.

Przed podjęciem zajęć z zakresu edukacji o polityce jasno sformułuj cele, które chcesz osiągnąć podczas tej lekcji i które będą zrozumiałe dla uczniów oraz uczennic (np. poznanie różnych poglądów i opinii na dany temat; spojrzenie na dany problem z perspektywy różnych środowisk; zrozumienie konsekwencji danych decyzji politycznych; nabycie umiejętności podważania własnych poglądów, krytycznego myślenia i uzasadniania poglądów różnych od własnych; rozwijanie umiejętności budowania kompromisu). Scenariusz zajęć podporządkuj celom, które zamierzasz osiągnąć, np. stawiając sobie za cel umiejętność budowania kompromisu, więcej uwagi poświęć pracy uczniów i uczennic w grupach nad wspólnymi stanowiskami w danej kwestii.

W programie „Edukacja o polityce” proponujemy skorzystanie z **gotowych scenariuszy zajęć** do wybranych, kontrowersyjnych tematów, które zawierają zarówno gruntowne, merytoryczne wprowadzenie do dyskusji, jak i wykorzystują angażujące metody i ćwiczenia, które zachęcają młodzież do krytycznego myślenia, poszukiwania kompromisowych rozwiązań i zrozumienia dla poglądów odmiennych od ich własnych.

Materiały edukacyjne publikujemy na stronie: www.opolityce.ceo.org.pl →

PRZYKŁADOWE OTWARTE I KONTROWERSYJNE TEMATY

Poniżej prezentujemy przykładowe pytania stanowiące kontrowersyjne tematy do otwartych dyskusji.

Polityka zagraniczna

- Czy Polska powinna wyjść z Unii Europejskiej?
- Czy polska polityka zagraniczna powinna zmierzać w kierunku większej suwerenności, czy większej współpracy międzynarodowej?
- Czy Polska powinna przyjąć walutę euro?
- Czy Polska powinna przyjmować uchodźców z Bliskiego Wschodu?

Prawo

- Czy Polska powinna przywrócić karę śmierci?
- Czy władza ma prawo zakazywać obywatelom publicznych demonstracji?

System polityczny

- Czy wybory do Sejmu RP powinny odbywać się w jednomandatowych okręgach wyborczych?
- Czy prawa wyborcze powinny przysługiwać obywatelom, którzy ukończyli 16. rok życia?
- Czy należy poddawać reformie polski system sądownictwa?

Sprawy społeczne

- Czy Polska powinna zalegalizować posiadanie niewielkich ilości marihuany na własny użytek?
- Czy ZUS i KRUS (publiczny system ubezpieczeń emerytalnych i rentowych) powinny zostać zlikwidowane?
- Czy powinna zostać wprowadzona (częściowa) odpłatność za studia na publicznych uczelniach?
- Czy Polska powinna wprowadzić możliwość zawierania związków partnerskich, w tym przez pary jedнопłciowe?

Zdrowie

- Czy polskie prawo powinno dopuszczać dokonywanie aborcji z uwagi na trudną sytuację życiową?
- Czy powinny zostać wprowadzone drobne opłaty za podstawowe usługi medyczne w publicznej służbie zdrowia?

Obrona i bezpieczeństwo

- Czy w Polsce powinien zostać przywrócony obowiązkowy pobór wojskowy?
- Czy Polska powinna uczestniczyć w międzynarodowych działaniach zbrojnych wobec Państwa Islamskiego?

Ochrona środowiska

- Czy Polska powinna dążyć do ograniczenia emisji CO₂?

Gospodarka

- Czy podatki dochodowe od osób fizycznych powinny zostać zlikwidowane?

Wyzwania, jakie stoją przed nauczycielami podejmującymi kontrowersyjne tematy polityczne

JAK ZACHOWAĆ NEUTRALNOŚĆ?

Edukacja o polityce i podejmowanie dyskusji na tematy polityczne nie może być prowadzona poza polityką. Zachowanie neutralności politycznej wymaga więc od nauczyciela/nauczycielki uznawania za legitymizowane i równe wszystkich opinii, poglądów, stanowisk, które pojawiają się w przestrzeni publicznej w odpowiedzi na daną kwestię polityczną (o ile są one zgodne z obowiązującym prawem – więcej na ten temat w rozdziale „Gdzie są granice otwartości?”).

Jako prowadząca/prowadzący zajęcia o polityce powinnaś/powinieneś zadbać o obiektywne i bezstronne wprowadzenie do kontrowersyjnego tematu poddawanego pod dyskusję poprzez:

1. przedstawienie faktów, rzeczowych i rzetelnych informacji na dany temat, także związanych z tłem historycznym, geopolitycznym;
2. odpowiedni dobór materiałów wskazujących różne opinie i poglądy na dany temat, wykorzystywanie na zajęciach różnych źródeł (np. artykułów pochodzących z mediów reprezentujących różne opcje polityczne i zestawianie ich ze sobą);
3. umiejętne odróżnianie opinii od faktów;
4. przywołanie kilku, kilkunastu argumentów uzasadniających różne stanowiska w danej kwestii i równe ich traktowanie;
5. adekwatne reakcje na pojawiające się trudne komentarze i powstrzymywanie się od komentarzy/emocji/żartów, które mogłyby stawiać jedną z dyskutowanych opcji w niekorzystnym świetle.

Przygotowując materiały do zajęć, warto skonsultować je z innym nauczycielem/nauczycielką, który/która reprezentuje odmienny od Twojego światopogląd. Dzięki temu masz większą pewność, że zachowałeś/zachowałaś wymagany obiektywizm i bezstronność.

Weź także pod rozwagę możliwość przyjęcia różnych ról podczas dyskusji klasowych:

Rola	Zalety	Wady	W jakiej sytuacji warto ją zastosować?
<p>NEUTRALNY MODERATOR – nauczyciel(-ka) nie wyraża żadnych opinii, w sprawie której dotyczy dyskusja, nie przywołuje argumentów żadnej ze stron, jego/jej rola ogranicza się do moderowania dyskusji pomiędzy uczniami i uczennicami; nauczyciel(-ka) nie prostuje i nie uzupełnia informacji podawanych przez uczennice i uczniów.</p>	<p>Minimalizuje ryzyko, że nauczyciel(-ka) będzie wpływać własnymi opiniami na poglądy uczennic i uczniów.</p>	<p>Taką postawę trudno utrzymać, w szczególności, kiedy uczniowie i uczennice powołują się na nieprawdziwe lub niesprawdzone informacje. Może także spowodować, że uczennice i uczniowie będą bazować na stereotypach lub emocjach. Podważa to także wiarygodność nauczyciela/nauczycielki jako dorosłego obywatela z określonymi poglądami.</p>	<p>Warto wykorzystać przy tematach prostych i nie wymagającej dużej wiedzy faktograficznej i merytorycznej, niebudzących wielu kontrowersji wśród uczniów i uczennic.</p>
<p>WYWAŻONY INFORMATOR – nauczyciel(-ka) przekazuje uczestnikom/uczestniczkom rozmowy zróżnicowane opinie dotyczące omawianego tematu oraz informacje, które mogą stać się argumentami za wprowadzeniem alternatywnych rozwiązań; liczba i siła argumentów przemawiających za poszczególnymi rozwiązaniami powinna być podobna.</p>	<p>Wskazywane są zróżnicowane poglądy i opinie, co poszerza znacznie perspektywę patrzenia na problem uczniów i uczennic oraz pokazuje im, że dana kwestia nie jest czarno-biała. Wprowadzane są dodatkowe argumenty, o których uczniowie i uczennice nigdy nie myśleli. Uczniowie i uczennice mają poczucie, że wszystkie zdania i poglądy są równe i legitymizowane.</p>	<p>Uczniowie i uczennice mogą nie czuć się na siłach, aby brać udział w dyskusji opartej o merytoryczne argumenty, nie czując się w danej kwestii ekspertami.</p>	<p>Warto wykorzystać przy tematach kontrowersyjnych i budzących duże emocje, warto wprowadzić merytoryczne uzasadnienie dla poglądów różnych stron.</p>
<p>ADWOKAT DIABŁA – nauczyciel(-ka) świadomie i przez cały czas trwania dyskusji przyjmuje stanowisko przeciwne do tego, które reprezentują uczniowie i uczennice biorący udział w dyskusji; wyszukuje informacji i argumentów wspierających własne stanowisko (stanowisko przeciwne do stanowiska uczniów i uczennic).</p>	<p>Uczennice i uczniowie starając się przekonać nauczyciela/nauczycielkę, wprowadzają więcej argumentów przemawiających za swoim stanowiskiem.</p>	<p>Uczennice i uczniowie mogą nie zrozumieć celu takiej postawy nauczyciela/nauczycielki i uznać, że reprezentował(-a) i bronił(-a) własnych poglądów.</p>	<p>Warto wykorzystać przy tematach, przy których większość uczniów i uczennic ma podobne zdanie. Nauczyciel(-ka) zmusza uczniów i uczennice do rozważenia argumentów odmiennych od swoich.</p>

Rola	Zalety	Wady	W jakiej sytuacji warto ją zastosować?
JAWNOŚĆ PRZEKONAŃ – nauczyciel(-ka) w wybranym momencie dyskusji ujawnia i uzasadnia swoje poglądy na dyskutowaną kwestię, aby pozwolić uczniom i uczennicom na samodzielną ocenę, w jakim stopniu nauczycielce/nauczycielowi udaje się zachować neutralność dyskusji; nauczyciel(-ka) nadal zapewnia, że wszystkie poglądy i opinie zostaną w równy sposób zaprezentowane.	Uczniowie i uczennice mają możliwość nauczenia się i poznania, w jaki merytoryczny sposób można uzasadnić własne stanowisko w danej sprawie i w jaki sposób dorosły obywatel powinien/dorośla obywatelka powinna budować i formułować swoje poglądy polityczne.	Taka postawa może spowodować, że uczniowie i uczennice zaczną reprezentować pogląd nauczyciela/nauczycielki, chcąc im się przypodobać.	Należy wykorzystać w sytuacji, kiedy uczniowie i uczennice naciskają i domagają się ujawnienia poglądu nauczyciela/nauczycielki, a prowadzący/prowadząca dyskusję ma pewność, że nie spowoduje to zmiany postaw u uczennic i uczniów.
SOJUSZNIK SŁABSZYCH – nauczyciel(-ka) bierze stronę klasowej mniejszości lub grupy, której członkom trudniej jasno wyrazić i/lub uzasadnić swoje stanowisko, tak aby zrównoważyć przebieg klasowej dyskusji.	Taka postawa wspiera uczniów i uczennice z mniejszą siłą głosu, o mniej popularnych poglądach, grupę marginalizowaną.	Może to być odebrane przez uczniów i uczennice jako wyrażenie własnego poglądu przez nauczyciela/nauczycielkę lub jako faworyzowanie wybranej grupy.	Warto wykorzystać w sytuacjach, kiedy liderzy klasowi/liderki klasowe narzucają swoje poglądy innym, przekonują ich do swoich racji.
OFICJALNY REPREZENTANT – nauczyciel(-ka) promuje stanowisko reprezentowane przez władze publiczne (lub władze oświatowe).	Taka postawa może być wymagana od władz szkoły, władz lokalnych, aby nauczyciel(-ka) mógł/mogła w ogóle podjąć temat dyskusji na tematy polityczne. Chroni też nauczycielkę/nauczyciela przed ewentualnymi oskarżeniami o agitację czy indoktrynację.	Taka postawa, w sytuacji kiedy osobiste poglądy nauczyciela/nauczycielki są inne, zmusza go/ją do konformizmu. Uczniowie i uczennice mogą mieć poczucie, że żadne inne poglądy, niż te wygłaszane jako oficjalne, nie są legitymizowane.	W sytuacji, kiedy nauczyciel(-ka) jest poddawany/poddawana naciskom politycznym ze strony władz, przełożonych.

Źródło: *Living with Controversy. Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights*, Komisja Europejska 2015, <https://rm.coe.int/16806948b6>, dostęp: 01.02.2018, s. 16

CZY UJAWNIAĆ WŁASNE POGLĄDY PRZED UCZNIAMI I UCZENNICAMI?⁴

Jako prowadząca/prowadzący dyskusję możesz dbać o pozostawanie jak najbardziej bezstronną/bezstronnym i obiektywną/obiektywnym facylitorką/facylitatorem dyskusji, a i tak zostać zapytana/zapytany wprost przez uczennice i uczniów o własną opinię na dany temat.

Uczniowie i uczennice często są ciekawi opinii nauczycieli, ponieważ mają wtedy poczucie kontaktu z autentycznym dorosłym. Ujawnienie opinii nie jest jednoznaczne z brakiem neutralności, jeśli tylko nauczyciel(-ka) nie stara się, ujawniając opinię, jednocześnie przekonać uczniów do własnego poglądu w danym temacie lub jego/jej pogląd nie zaczyna dominować w klasie. Dla uczniów i uczennic jest ważne, aby nauczyciel(-ka) potrafił/potrafiła wskazywać różne perspektywy patrzenia na daną sprawę i wszystkie je uznawał/uznawała za równe.

Z amerykańskich badań wynika, że ujawnianie poglądów przez nauczyciela/nauczycielkę nie ma istotnego wpływu na postawy młodzieży, natomiast może spowodować, że uczniowie i uczennice, którzy posiadają odmienne od nauczyciela/nauczycielki zdanie na dany temat przestaną uczestniczyć w dyskusji.

Czy nauczyciel/-ka powinien/powinna ujawniać własne poglądy?

ZA	PRZECIW
Buduje swoją wiarygodność w oczach uczniów i uczennic.	Może spowodować, że uczniowie i uczennice o odmiennych poglądach przestaną brać udział w dyskusji.
Ma szansę pokazać uczniom i uczennicom, jak świadomy dorosły obywatel / świadoma dorosła obywatelka powinien/powinna budować i formułować swoje poglądy polityczne.	Może stanowić dominujący pogląd podczas dyskusji, wyrażany przez uczniów i uczennice nie jako ich własny, ale z poczucia, że w ten sposób przypodobają się nauczycielowi/nauczycielce.
Może stanowić punkt wyjścia dla uczniów i uczennic do zastanowienia się nad własnym poglądem czy stanowiskiem w danej sprawie.	Może spowodować, że uczniowie i uczennice uznają, że żadne inne poglądy nie są legitymizowane w klasie.

To, o czym warto pamiętać, podejmując decyzję o ujawnianiu własnych poglądów to:

1. Uczniowie i uczennice potrzebują, aby nauczyciel(-ka) prezentował(-a) postawę otwartą na różne poglądy i je szanował(-a), nawet wtedy gdy się z nimi nie zgadza oraz aby podtrzymywał(-a) w klasie atmosferę otwartości i szacunku dla różnych opinii – tylko wtedy uczennice i uczniowie mają odwagę przedstawiania własnych stanowisk w danej sprawie.
2. O ile uczniowie i uczennice są ciekawi opinii nauczyciela/nauczycielki w danej sprawie, o tyle nie chcą, aby ten pogląd zdominował dyskusję. Uczniowie i uczennice bacznie obserwują nauczycieli i są w stanie po ich nastroju, humorze, mowie ciała, komentarzach określić, czy nauczyciel(-ka) jest otwarty/otwarta na inną perspektywę patrzenia na dany temat. Dlatego, nawet po ujawnieniu swoich poglądów, powinieneś/powinnaś bardzo dbać o wyważone komentarze i emocje.
3. Po ujawnieniu przez Ciebie swoich poglądów uczniowie i uczennice mogą mówić mniej. Mogą także bardziej obawiać się Twojej reakcji oraz reakcji pozostałej części klasy na swoje poglądy, jeśli są one odmienne od Twojego stanowiska. W końcu wielu uczniów i uczennic może zacząć prezentować pogląd podobny do Twojego, tylko po to, aby Ci się przypodobać.

4. Decyzja o ujawnianiu bądź nie własnych poglądów należy zawsze do Ciebie, natomiast ważne jest, aby uczniowie i uczennice mieli jasność, kiedy zaczynasz prezentować własną opinię w danym temacie (poprzedź to określeniem: „Moim zdaniem.....”, „Ja uważam, że...”). Ważne, aby Twoja opinia była rzeczowa, konkretna i uzasadniona i aby nie wpływało to na Twoją ocenę innych poglądów czy opinii jako mniej uzasadnionych, nieprawdziwych itd.

JAK PANOWAĆ NAD EMOCJAMI PODCZAS DYSKUSJI? ZASADY DOBREJ DYSKUSJI.

Polityka wywołuje emocje nie tylko w parlamencie, ale także na ulicach. Obawy, że tematy polityczne mogą spowodować ogromne emocje w klasie są uzasadnione, jednak rolą szkoły powinno być przygotowywanie uczniów i uczennic do pełnego uczestnictwa w demokratycznej społeczności, w której konflikt jest naturalną konsekwencją przyjętych założeń dających równość wszystkim obywatelom i obywatelkom.

Emocje pojawiające się w dyskusjach na tematy polityczne mogą spowodować polaryzację poglądów w klasie oraz podział uczennic i uczniów. W tym kontekście niezwykle istotnym jest przygotowanie bardzo dobrego gruntu pod dyskusję: stworzenia w klasie klimatu otwartości, bezpieczeństwa, równości, wsparcia, zaufania i szacunku dla wszystkich poglądów.

Dobrym pomysłem jest przygotowanie uczniów i uczennic do dyskusji na tematy polityczne poprzez ustalenie kontraktu, czyli zasad dobrej dyskusji. Najlepiej jeśli zasady określą sami uczniowie i uczennice, to od nich powinny wychodzić propozycje, jak prowadzić dyskusję, aby oni sami czuli się w ich trakcie szanowani i równi. Taki katalog zasad warto opracować na początku roku szkolnego.

Proponowany przebieg zajęć, podczas których uczennice i uczniowie ustalają zasady dobrej dyskusji w swojej klasie:

1. Zapytaj uczennice i uczniów, czy przypominają sobie jakąś udaną rozmowę, którą kiedyś przeprowadzili lub której byli świadkami. Może to być rozmowa z rówieśnikami i rówieśniczkami lub dyskusja rodzinna. A może widzieli lub słyszeli dobrze poprowadzoną rozmowę w mediach? Po czym poznali, że rozmowa była udana? Jak wyglądała, przebiegała (np. przeprowadzona z szacunkiem, w której każdy mógł swobodnie wypowiedzieć swoje zdanie, z której dowiedziałam/dowiedziałem się czegoś nowego, coś lepiej zrozumiałam/zrozumiałem)?
2. Podziel uczniów i uczennice na 4-osobowe grupy i poproś, aby w grupach zapisali na kartce:
 - a. Co pomaga w prowadzeniu dobrej rozmowy, w porozumiewaniu się między rozmówcami?
 - b. Jak chcieliby być traktowani przez innych podczas dyskusji, przy publicznym wypowiedaniu swojego zdania na dany temat?
 - c. W jaki sposób powinni traktować się rozmówcy, którzy wypowiadają różne poglądy i nie zgadzają się ze sobą?
 - d. Jakie są prawa i obowiązki każdego rozmówcy, który bierze udział w dyskusji?

Poproś uczennice i uczniów, aby dyskutując w grupie nad pożądanymi zachowaniami rozmówców, formułowali jednocześnie zasady dobrej dyskusji. Zwróć uwagę uczennicom i uczniom, aby w grupie dyskutowali zgodnie z określonymi przez siebie zasadami – zapytaj ich, czy tak właśnie robią.

3. Na forum poproś kolejno wszystkie grupy o podanie sformułowanych zasad. Zapisuj je na tablicy lub na flipcharcie, który po zajęciach może Wam towarzyszyć na kolejnych lekcjach i znaleźć swoje stałe miejsce w klasie. Kolejne zespoły uzupełniają listę o te zasady, które nie zostały jeszcze wypowiedziane. Zachęcaj uczniów i uczennice do formułowania zasad w sposób pozytywny, np. zamiast „Nie przerywamy sobie” – „Słuchamy się nawzajem”. Na koniec uzupełnij listę o zasady, które nie zostały zgłoszone, a uważasz je za ważne. Zgłaszając je na końcu, nie odbierasz inicjatywy uczniom i uczennicom, ale pokazujesz, że temat jest ważny także dla Ciebie oraz dbasz, aby najważniejsze zasady znalazły się na tablicy.

Przykładowe zasady dobrej dyskusji:

- a. Każdy ma prawo do wypowiedzi.
- b. Odnosimy się do siebie z szacunkiem – nawet wtedy, gdy mamy inne poglądy i nie zgadzamy się ze sobą.
- c. Patrzymy na osobę, która mówi.
- d. Słuchamy się nawzajem.
- e. Dbamy o to, aby każdy miał tyle samo czasu na wypowiedź.
- f. Z szacunkiem odnosimy się do poglądów innych osób, nawet jeśli są w zupełnej sprzeczności z naszymi.
- g. Kiedy nie zgadzamy się z rozmówcą/rozmówczynią, staramy się zrozumieć jego/jej punkt widzenia, ale tego nie komentujemy.

Zapytaj uczennice i uczniów, co należy zrobić, aby te zasady przyświecały wam wszystkim na każdej lekcji. Możecie je powiesić w widocznym miejscu w klasie i ustalić, że w sytuacji, kiedy ktoś czuje, że te zasady są łamane, może przerwać czyjąś atakującą wypowiedź, odwołując się do kontraktu.

Po sformułowaniu kontraktu i zasad dobrej dyskusji, powinieneś/powinnaś pamiętać o nich i dbać o ich przestrzeganie w klasie, zwracając szczególną uwagę na własną rolę jako facylitatora/facylitatorkę dyskusji, który/która gwarantuje, że każdy ma tyle samo czasu na wypowiedź, uczniowie oraz uczennice odnoszą się do siebie z szacunkiem i nie oceniają swoich wypowiedzi ani ich nie komentują.

W sytuacjach, kiedy temperatura sporu w klasie zacznie się niepokojąco podnosić, kiedy uczniowie i uczennice zaczynają budować podziały między sobą, kiedy wypowiedzi stają się coraz bardziej radykalne, możesz zastosować następujące metody regulowania atmosfery w klasie:

1. Odwołaj się do kontraktu i poproś wypowiadających się o ocenę ich własnych wypowiedzi przez pryzmat zawartych w kontrakcie kryteriów.
2. Poproś uczniów i uczennice o rozpoczynanie swoich wypowiedzi od parafrazy wypowiedzi przedmówcy/przedmówczyni: „Z wypowiedzi X zrozumiałem/zrozumiałam, że...” lub zachęć uczniów i uczennice do poszukania punktów wspólnych pomiędzy różnymi stanowiskami.
3. Poproś uczennice i uczniów o zastanowienie się, jakie wartości są najważniejsze dla przedstawicieli odmiennych frakcji. Takie pytanie może okazać się trudne, możesz więc również zapisać na tablicy katalog możliwych wartości i zachęcić młodzież do wybrania spośród nich tych, które ich zdaniem są najbardziej odpowiednie.
4. Przerwij dyskusję i poproś uczniów i uczennice o zapisanie w zeszytach swoich przemyśleń na ten temat oraz wskazanie przynajmniej jednego argumentu strony przeciwnej, który uznają za słuszny.
5. Zaproponuj uczennicom i uczniom podział na grupy i prowadzenie cichej dyskusji, która zakłada, że zamiast wypowiadania się uczestnicy zapisują swoje wypowiedzi na dużej płachcie papieru, łącząc liniami odnoszące się do siebie wypowiedzi.

GDZIE SĄ GRANICE OTWARTOŚCI? JAKICH POGLĄDÓW NIE NALEŻY TOLEROWAĆ?

Zachowanie neutralności często wymagać będzie przyjęcia i równego traktowania wyrażanych przez uczniów i uczennice poglądów, które są niezgodne z oficjalną polityką szkoły, władz lokalnych lub krajowych, a często również niezgodne z Twoimi prywatnymi przekonaniem. Nie oznacza to jednak, że powinniśmy tolerować wszystkie wyrażane przez uczennice i uczniów poglądy.

Granice stanowi tutaj obowiązujące prawo, które zabrania m.in. propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa oraz nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość.

**Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
(Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483 z późn. zm.)**

Art. 32.

- 1) Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
- 2) Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

**Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy
(Dz. U. z 2017 r. poz. 15, 1089, z 2018 r. poz. 4)**

Art. 108.

- § 2. Zabroniona jest agitacja wyborcza na terenie szkół wobec uczniów.
- § 3. Za agitację wyborczą nie uznaje się prowadzonych przez szkołę zajęć z zakresu edukacji obywatelskiej polegających na upowszechnianiu wśród uczniów wiedzy o prawach i obowiązkach obywateli, znaczeniu wyborów w funkcjonowaniu demokratycznego państwa prawa oraz zasadach organizacji wyborów.

**Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny
(Dz. U. z 2017 r. poz. 2204, z 2018 r. poz. 20.)**

Art. 256

- § 1. Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Mowa nienawiści zdefiniowana została w Rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy nr R97/20: „mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu” (Council of Europe, 1997)⁵.

Warto pamiętać również o zaproponowanej wcześniej zasadzie szacunku do siebie nawzajem oraz do osób, o których mówimy. Z uwagi na cele rozmów o polityce, m.in. zrozumienie argumentów wszystkich stron oraz uznanie prawa do posiadania innych poglądów, ta zasada musi obowiązywać.

⁵ J. Włodarczyk, Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży, Fundacja Dzieci Niczyje, źródło: http://fdcs.pl/wp-content/uploads/2016/05/Włodarczyk_J_2014_Mowa_nienawisci_w_internecie.pdf, dostęp: 01.02.2018, s. 124

W jaki sposób reagować, gdy uczniowie i uczennice zaczynają używać mowy nienawiści⁶?

1. **Zawsze reaguj na skrajne opinie.** Jest bardzo ważne, żeby rozpoznawać mowę nienawiści i krzywdzące opinie oraz nie pozostawiać ich bez reakcji – inaczej znormalizują się jako forma przemocy, obniżą bezpieczeństwo w klasie (nie wiadomo, pod którym adresem padnie kolejna obelga) i zaangażowanie w pracę. Staraj się zareagować w maksymalnie neutralny i bezstronny sposób: „To, co dostrzegam w Twojej wypowiedzi powoduje, że...”, „Kiedy słyszę takie ostre stanowisko, to...”.
2. **Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję – reaguj w języku osobistym, zamiast przywoływać abstrakcyjne reguły** („Nie wolno tak mówić”, „Regulamin nie pozwala...”), do których trudno się odnieść, a które łatwo podważyć („Kto mówi, że nie wolno – to wolny kraj!”). Reaguj w języku osobistym – mów: „Niepokoją mnie takie dowcipy, bo są krzywdzące”, „Takie zachowanie martwi mnie i zasmuca”, „Nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”. To skraca dystans i sprawia, że osoba głosząca mowę nienawiści musi skonfrontować się z tym, jaką autentyczną reakcją wywołują jej słowa czy działanie.
3. **Udziel informacji zwrotnej** – w przypadku bardzo negatywnych lub nienawistnych komentarzy Twoja reakcja może być bardziej złożona. Informacja zwrotna dotycząca mowy nienawiści może wyglądać w następujący sposób:
 - nazywanie sytuacji („Mówisz o tej grupie w bardzo ostry/nienawistny/kategoryczny sposób”);
 - pokazanie konsekwencji („To krzywdzi osoby w tej szkole”, „To powoduje, że nie zauważamy...”, „To narusza zasady rozmowy, na które się umówiliśmy”);
 - nazwanie swoich uczuć („Złości mnie/martwi/zasmuca, że się do tego odwołujesz”);
 - jasny sprzeciw („Nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”, „Chcę, żebyśmy przestrzegali zasad, na które się umówiliśmy”).
4. **Oddzielaj osobę od problemu** – ważne, aby Twoja reakcja była zdecydowana, ale konfrontująca wobec wypowiedzi, bezstronna wobec osoby. Nie obrażaj, nie poniżaj sprawcy („Tylko idiota tak mówi”, „Co za głupi tekst!”). Również: nie oceniaj na podstawie pojedynczej wypowiedzi („Jesteś faszystą”). Być może hejter(-ka) cytuje tylko zasłyszaną odpowiedź, być może testuje naszą reakcję, być może mowa nienawiści jest formą sprzeciwu wobec czegoś zupełnie innego, na co nie ma wpływu. Osoba poniżona przestanie się angażować, a jej otwartość na zmianę postawy zmaleje.
5. **Udziel wsparcia osobom, których dotyczy mowa nienawiści** – jeśli mowa nienawiści wymierzona jest w tożsamość osób, które uczą się w tej klasie – udziel im wsparcia: indywidualnie lub na forum. Możesz powiedzieć: „zapewniam wszystkich, że nie będziemy w ten sposób mówić o sobie nawzajem”

6 Źródło: M. Baranowska-Janusz, M. Borowska, E. Kielak, *Reagowanie w trakcie lekcji o uchodźcach*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, materiał powstał w ramach projektu „Rozmawiamy o uchodźcach”

lub (indywidualnie) „Jeśli to się będzie powtarzać – zawsze możesz do mnie przyjść. Nikt nie ma prawa mówić do ciebie w ten sposób”.

6. **Reaguj edukacyjnie, a nie konfrontacyjnie** – jeśli w klasie, z którą pracujesz, często wygłaszane są nienawistne komentarze – przyjrzyj się temu i poświęć problemowi oddzielny czas. Możesz zorganizować lekcję poświęconą mowie nienawiści i jej konsekwencjom, wolności wypowiedzi i jej granicom itd. Możesz też zająć się gruntowniej klimatem klasowym i przyrzeć się temu, czy mowa nienawiści nie jest jakąś formą drzemiącego w klasie konfliktu, wyrazem oporu wobec czegoś.

JAK ANGAŻOWAĆ UCZNIÓW I UCZENNICE DO DYSKUSJI?

Podczas zajęć z zakresu edukacji o polityce możesz zauważyć apatię i zniechęcenie u młodzieży, która nie chce zajmować stanowiska na tematy polityczne. Może to wynikać z tego, że uczniowie i uczennice: nie interesują się polityką i nie mają wystarczającej wiedzy na omawiany temat; nie byli wcześniej pytani o własną opinię w sprawach kontrowersyjnych; nie mają jeszcze wystarczającego zaufania, by dzielić się własnym zdaniem; obawiają się reakcji rówieśników lub Twojej czy obawiają się wystąpień publicznych.

Aby zniwelować ryzyko sytuacji, w której uczniowie i uczennice będą niechętni do wypowiedzania się podczas lekcji, warto jasno określać cele zajęć z zakresu edukacji o polityce, wskazując młodzieży, że w ten sposób kształtuje i rozwija umiejętności przydatne w ich dorosłym życiu: umiejętność dyskusowania, wypowiedzania się na forum publicznym, określania własnych stanowisk, umiejętność krytycznego myślenia, analizy przekazów medialnych, szukania kompromisowych rozwiązań, współpracy w grupie itd. Takie umiejętności pomogą im w przyszłości, np. załatwić jakąś ważną sprawę w urzędzie lub wywrzeć wpływ na lokalne władze dotyczące zmiany jakiejś polityki, lokalnego prawa.

Warto rozmawiać z uczennicami i uczniami o tym, że życie w demokratycznej wspólnocie wymaga zaangażowania od obywateli i obywaterek, że polityka to nie tylko kłótnie w parlamencie, ale proces podejmowania decyzji, które mają realny wpływ na ich codzienne życie oraz, że obywatele oraz obywatelki mają cały szereg narzędzi i możliwości reagowania na decyzje polityków, że nie muszą przyglądać się temu obojętnie. Podkreślaj podczas zajęć, że każdy uczeń i każda uczennica ma prawo do własnego zdania i reagowania w sytuacjach, kiedy władze lokalne, regionalne, krajowe wprowadzają prawo, które ich zdaniem jest krzywdzące, niepraworządne, niezgodne z Konstytucją czy niesprawiedliwe.

Należy przygotować dobre wprowadzenie do dyskusji, zapoznać uczennice i uczniów z tematem, dostarczyć im podstawowej wiedzy do zbudowania własnych poglądów w danej kwestii, poszerzyć ich perspektywę patrzenia na problem o stanowiska różnych środowisk, ekspertów, zachęcić ich do refleksji nad konsekwencjami decyzji politycznych na ich własne życie lub życie ich bliskich.

Jeśli uczniowie i uczennice mają niewielkie doświadczenie w publicznym wywiadaniu się na forum klasy, możesz skoncentrować się na prowadzeniu rozmów w parach albo niewielkich grupach. Aby budować zaufanie w klasie, możesz pierwsze rozmowy prowadzić – zgodnie z klasowym kodeksem dobrej dyskusji – na tematy ważne i bliskie uczniom i uczennicom, dotyczące np. spraw szkolnych czy klasowych.

W sytuacji, kiedy żadna z tych metod nie pomaga i uczniowie oraz uczennice wciąż są niechętni do dyskusji, warto przeprowadzić w klasie anonimową ankietę, pytając się uczniów i uczennice: „Co sprawia, że trudno Wam na ten temat rozmawiać?”, „Co sprawia, że nie chcecie poruszać tego tematu?”, „Co mogłoby sprawić, że taka lekcja byłaby dla Was ciekawa, pożyteczna itd.?”. Możesz pozwolić uczniom i uczennicom odpowiedzieć na te pytania w domu na komputerze i wrzucić swoje wydrukowane odpowiedzi podczas przerwy do specjalnej skrzynki – w ten sposób dajesz im poczucie bezpieczeństwa, że nikt nie będzie ich osądzał za ich opinie. Być może wtedy poznasz prawdziwe źródło niechęci do dyskusji i będziesz w stanie podjąć działania niwelujące występujący w klasie problem, np. z lękiem przed wystąpieniami publicznymi – wówczas dyskusje prowadzić będziesz tylko w parach albo małych grupach; z zaufaniem – wówczas warto poświęcić więcej czasu na godzinach wychowawczych na integrację i budowanie postawy współpracy w klasie.

Jeśli uczniowie i uczennice będą niechętni do podjęcia dyskusji na tematy proponowane przez CEO w programie „Edukacja o polityce”, możesz wykorzystać proponowane przez nas narzędzia i metody do prowadzenia dyskusji na temat, który będzie interesujący z punktu widzenia uczniów i uczennic w Twojej klasie i który oni sami wybiorą. Być może bliższym i ciekawszym będzie temat obowiązkowego poboru wojskowego, wprowadzenia opłat za studia publiczne, zakazu handlu w niedziele? Pozwól uczennicom i uczniom zdecydować, jaki kontrowersyjny i otwarty temat poruszyć na zajęciach – dzięki temu zyskujesz większe zaangażowanie uczniów i uczennic, a wciąż przygotowujesz ich do dyskusji o polityce w dorosłym świecie.

TRUDNOŚCI I WYZWANIA ZWIĄZANE Z EDUKACJĄ O POLITYCE⁷

Zapytaliśmy nauczycieli i nauczycielki o to, jakie inne wyzwania i trudności przewidują podczas prowadzenia zajęć z zakresu edukacji o polityce. Zgromadzone odpowiedzi i propozycje radzenia sobie z trudnościami omawiamy poniżej.

⁷ Materiał powstał podczas szkolenia wprowadzającego do programu „Edukacja o polityce” w dn. 21.11.2017 r. w Warszawie

DLA NAUCZYCIELEK/NAUCZYCIELI	DLA UCZENNIC/UCZNIÓW
<p>Brak obiektywizmu (subiektywny, nieneutralny sposób przedstawiania problemu)</p> <p>Brak czasu</p> <p>Omawiany temat może wzbudzić zbyt duże emocje</p> <p>Presja polityczna spoza szkoły</p> <p>Brak umiejętności dyskusowania wśród młodzieży</p> <p>Zróźnicowanie klasy pod względem umiejętności dyskusowania, wiedzy, pewności siebie</p> <p>Uczniowie mają nawyk niewyrażania własnej opinii</p> <p>Przekonanie uczniów, że nie ma w klasie zgody na wyrażanie własnych opinii</p> <p>Przełamanie obojętności uczniów wobec spraw społecznych</p> <p>Stworzenie bezpiecznej atmosfery, w której uczniowie chcą dyskusować</p> <p>Nauczyciel(-ka) może nie posiadać eksperckiej wiedzy na omawiany z uczniami temat</p> <p>Jedna osoba lub grupa może zdominować dyskusję</p>	<p>Brak czasu</p> <p>Lęk przed ośmieszeniem się przed klasą</p> <p>Lęk przed wyjawieniem swoich poglądów</p> <p>Lęk przed wystąpieniami publicznymi</p> <p>Ryzyko eskalacji konfliktów, które tlą się w klasie</p> <p>Brak umiejętności dyskusowania</p>
* pogrubioną czcionką oznaczane są trudności najczęściej wymieniane przez nauczycieli i nauczycielki	

Wyzwanie:**Brak umiejętności dyskusowania u uczniów i uczennic****Możliwe rozwiązania:**

- pozwalamy na spontaniczne wypowiedzi;
- uczniowie i uczennice ćwiczą umiejętności wypowiedzi w parach i małych grupach, zanim zaczną wypowiadać się na forum klasy;
- uczniowie i uczennice najpierw określają swoje stanowisko w formie pisemnej w zeszycie, uzasadniając je kilkoma konkretnymi i zapisanymi argumentami;
- uczniowie i uczennice wybierają argumenty, które uznają za najbardziej słuszne, trafne z listy przygotowanej przez nauczyciela/nauczycielkę i uzasadniają, dlaczego wybrali tak, a nie inaczej;
- nauczyciel(-ka) zadaje uczniom i uczennicom pytania pomocnicze, które są prostsze i nasuwają im możliwe argumenty;
- doskonalenie z uczniami i uczennicami technik dyskusji, rozpoczynanie od technik bardziej ustrukturyzowanych i prostszych i stopniowe poszerzanie wachlarza stosowanych technik retorycznych;
- zachęcanie uczniów i uczennic do oglądania debat, dyskusji politycznych w telewizji i komentowanie ich potem w klasie (np. „Woronicza 17”, „Kawa na ławę”).

Wyzwanie: Presja polityczna spoza szkoły**Możliwe rozwiązania:**

- umiejętne sformułowanie tematu, unikanie pytań oceniających i sugerujących odpowiedzi;
- przygotowanie scenariusza zajęć i dyskusji;
- skonsultowanie listy tematów planowanych do dyskusji z rodzicami i uprzedzenie ich o celach tych lekcji;
- uzyskanie wsparcia dyrektora/dyrektorki szkoły dla prowadzenia zajęć z zakresu edukacji o polityce.

Wyzwanie: Lęk uczniów i uczennic przed ośmieszeniem się przed klasą i wyjawieniem swoich poglądów**Możliwe rozwiązania:**

- rozmowa z uczniami i uczennicami o wyzwaniach, które dla nich łączą się z rozmawianiem na tematy polityczne;
- częstsze podejmowanie dyskusji w klasie, zaczynając od zagadnień mniej kontrowersyjnych i potencjalnie wrażliwych;
- ustalenie z uczniami precyzyjnych zasad dyskusowania, w tym zapewniających wzajemny szacunek (opracowany wspólnie i widoczny w czasie dyskusji kontrakt);
- dobre przygotowanie dyskusji (dobór metody do specyfiki i potrzeb grupy oraz tematu), jasne określenie z uczniami i uczennicami celów dyskusji;
- stworzenie zespołu nauczycielskiego, z którym można konsultować pojawiające się wyzwania lub wspólnie podejmować te zagadnienia na różnych przedmiotach, zapewnienie spójności pomiędzy działaniami poszczególnych nauczycieli i nauczycielek;
- precyzyjne zdefiniowanie tematu – o czym rozmawiamy, a o czym nie rozmawiamy;
- poinformowanie uczniów i uczennic o temacie dyskusji z wyprzedzeniem.

Wyzwanie: Poczucie uczennic i uczniów, że nie ma w klasie zgody na wyrażanie własnych opinii**Możliwe rozwiązania:**

- rozmowa na temat zaufania w klasie;
- traktowanie uczniów i uczennic jak partnerów;
- częstsze zachęcanie ich do wyrażania własnych opinii w różnych sprawach (nie tylko w sprawach polityki, ale również miejscowości czy szkoły);
- pozytywna, doceniająca informacja zwrotna dla uczniów i uczennic, którzy dzielą się swoimi opiniami;
- wprowadzenie kontraktu, w którym zaznaczona jest wyraźnie zgoda na wyrażanie własnych opinii i wskazane są przykładowe sposoby ich wyrażania (np. „Moim zdaniem...”, „W mojej opinii...”);
- prowadzenie z uczennicami i uczniami lekcji na trudne tematy dotyczące relacji w klasie.

- wskazywanie materiałów, które pozwalają na łatwe przygotowanie się do dyskusji;
- ograniczanie czasu wypowiedzi uczestników dyskusji;
- przedstawianie planu dyskusji, uwzględnianie w nim konieczności podsumowania;
- wyznaczanie jasnych zasad dyskusji;
- rzadziej, a lepiej – nie ilość rozmów, a ich jakość.

Wyzwanie:

Jedna osoba lub grupa może zdominować dyskusję

Możliwe rozwiązania:

- dobór metody, która uniemożliwia zagarnięcie dyskusji przez jedną osobę (np. limitowanie czasu na wypowiedzi);
- ustalenie z uczniami i uczennicami kontraktu (zasad dobrej dyskusji) i jego konsekwentne stosowanie;
- docenianie wypowiedzi osób mniej odważnych i śmiałych, zauważanie osób, które się przełamały;
- odgrywanie ról, wprowadzanie ćwiczeń, podczas których uczniowie i uczennice prezentują poglądy odmienne do własnych;
- rozmowy w parach i lub małych grupach.

Jak prowadzić zajęcia z zakresu edukacji o polityce?

STRUKTURA I PRZEBIEG ZAJĘĆ

Jak już podkreślone zostało wcześniej, dyskusje na otwarte i kontrowersyjne tematy nie powinny być prowadzone w sposób spontaniczny – należy je poprzedzić dobrym wprowadzeniem do diskutowanego tematu, np. zajęciami, podczas których uczniowie i uczennice:

1. przedstawiają swoją wiedzę bazową na dany temat, a nauczyciel(-ka) prostuje informacje nieprawdzie, zbyt uproszczone, stereotypowe;
2. zapoznają się z faktami, rzeczowymi i rzetelnymi informacjami na dany temat, także związanymi z tłem historycznym, geopolitycznym, obecnym porządkiem prawnym, sytuacją w innych krajach itd.;
3. samodzielnie analizują materiały przedstawiające różne opinie i poglądy na dany temat, np. artykuły pochodzące z mediów reprezentujących różnych wydawców i różne światopoglądy na ten sam temat;
4. oceniają argumenty uzasadniające różne stanowiska w danej kwestii, przywołują argumenty danej grupy społecznej czy środowiska, zastanawiają się nad konsekwencjami decyzji politycznych.

Dopiero po przeprowadzeniu zajęć wprowadzających do tematu, kiedy masz pewność, że uczniowie i uczennice są w stanie określić swoje stanowisko, bazując na konkretnej wiedzy, merytorycznych argumentach – możesz przejść do dyskusji na dany temat.

Proponowany przebieg dyskusji:

1. Przedstaw uczniom i uczniom temat dyskusji (zapisz pytanie poddane pod dyskusję na tablicy) oraz cele zajęć. Poproś uczniów i uczennice o rozmowę w parach na temat celów zajęć i tego, jak je rozumieją.
2. Uczniowie i uczennice wspólnie określają kontrakt – zasady dobrej dyskusji i wieszają go w widocznym miejscu w klasie (zobacz więcej na temat ustalania zasad dobrej dyskusji => s. 22).
3. Każdy uczeń i każda uczennica indywidualnie określa swoje stanowisko w zeszycie w odpowiedzi na zapisane na tablicy pytanie, uzasadniając je 3 konkretnymi argumentami („Zgadzam się/Nie zgadzam się, ponieważ...”). Uczniowie i uczennice mogą następnie przeciwyczyć swoje wypowiedzi, prezentując własne stanowiska w parach.
4. Rozpocznij dyskusję na forum klasy, wprowadzając następujące zasady: uczniowie i uczennice zgłaszają się do wypowiedzi poprzez podniesienie ręki, a Ty zapisujesz na kartce kolejno zgłaszające się osoby i udzielasz im głosu.

- Dbaj o to, aby każda osoba miała prawo do wypowiedzi, żeby każda wypowiedź trwała nie dłużej niż 2-3 minuty, a w pierwszej kolejności dopuszczani do głosu byli uczniowie i uczennice, którzy jeszcze się nie wypowiedzieli.
5. Każdy wypowiadający się uczeń/wypowiadająca się uczennica, zanim wyrazi własne stanowisko na dany temat, podsumowuje w dwóch zdaniach wypowiedź swojego przedmówcy/swojej przedmówczynie i wskazuje tezę lub tezy i argumentację, której użył(-a) przedmówca/przedmówczynie. Dopiero po podsumowaniu wypowiedzi przedmówcy/przedmówczynie, osoba wypowiadająca się ma czas na przedstawienie własnego stanowiska.
 6. Poproś uczennice i uczniów, aby w czasie wypowiedzi koleżanek i kolegów notowali stanowiska, uzasadnienia i argumenty, o których nigdy wcześniej nie myśleli, które wydają im się ciekawe, trafne.
 7. Kiedy wszyscy uczniowie i uczennice wypowiedzą się na forum, podsumuj zasłyszane w klasie stanowiska i argumenty oraz poproś o ustalenie (np. w grupach), jakie są pola zbieżności pomiędzy alternatywnymi rozwiązaniami, jakie są możliwości wypracowania kompromisowego stanowiska, w czym uczniowie i uczennice się zgadzają.
 8. Na koniec zajęć poproś uczniów i uczennice o wymienienie na forum, jakie argumenty zasłyszeli podczas dyskusji, a wydały im się ciekawe, nowe, trafne – zarówno te argumenty, z którymi się zgadzają, jak i te, które uzasadniają stanowisko odmienne do ich własnego. Uczniowie i uczennice dzielą się swoją refleksją (np. w parach): czego się dowiedzieli podczas zajęć, co zrozumieli, czy zmienili swoje stanowisko z początku zajęć, czy poznali podczas zajęć nowy aspekt patrzenia na daną kwestię, który chcieliby jeszcze przemyśleć?

METODY I ĆWICZENIA PRZYDATNE PODCZAS ZAJĘĆ Z ZAKRESU EDUKACJI O POLITYCE

Zapraszamy do korzystania podczas zajęć z zakresu edukacji o polityce z metod pracy i ćwiczeń w parach, grupach i na forum klasy, które zaangażują uczniów i uczennice oraz pobudzą ich do dyskusji w temacie zajęć.

Wszystkie metody przedstawione w niniejszym rozdziale zostały opisane w podręczniku L. Emerson, M. Gannon, C. Harrison, V. Lewis, A. Poynor, *Tackling Controversial Issues in the Citizenship Classroom. A Resource for Citizenship Education*, CDVEC Curriculum Development Unit 2012, źródło: <http://www.ubuntu.ie/media/controversial-issues.pdf>, dostęp: 02.02.2018

Myśl – łącz – dziel się

1. Zapisz na tablicy kontrowersyjne i otwarte pytanie do dyskusji, np. „Czy Polska powinna przyjąć walutę euro?”.
2. Poproś uczniów i uczennice, aby na kartkach zapisali swoje stanowisko w odpowiedzi na zadane pytanie, podając 2-3 argumenty uzasadniające ich opinię.
3. Następnie poproś uczennice i uczniów, aby w parach przedyskutowali daną kwestię, wymieniając się swoimi poglądami na dany temat oraz ich

- uzasadnieniem. Poproś, aby, rozmawiając, sprawdzili, czy uzasadnienia dla ich stanowisk są podobne, czy kompletnie różne. Poproś ich, aby po przedstawieniu sobie nawzajem poglądów wskazali przynajmniej 1 argument drugiej strony, który uważają za przekonujący lub zasadny, a następnie określili wspólne, kompromisowe stanowisko w danej sprawie wraz z uzasadnieniem.
4. Teraz połącz pary w czwórki. Poproś grupy, aby przedstawiły sobie nawzajem wypracowane w parach stanowiska wraz z uzasadnieniem i powiedziały sobie, które z podanych argumentów są w ich opinii najbardziej przekonujące, zasadne. Poproś grupy, aby sformułowały swoje wspólne, kompromisowe stanowisko.
 5. Następnie grupy przedstawiają na forum klasy wypracowane przez siebie kompromisowe stanowiska. Nauczyciel(-ka) moderuje prezentację. Na końcu prosi o prezentację na forum ich indywidualnych opinii tych uczniów i te uczennice, którzy czują, że ich indywidualne stanowisko jest nienależycie przedstawione czy zaprezentowane w stanowiskach grupowych.

Cykliczna burza mózgów

1. Zapisz na czterech flipchartach cztery kwestie, problemy lub pytania związane z tematem poddanym pod dyskusję, np. w temacie przywrócenia kary śmierci:
 - I. Czy człowiek może zmienić swoją postawę podczas resocjalizacji?
 - II. Czy sądy mogą się mylić w swoich wyrokach?
 - III. Czy dożywotnia kara więzienia jest wystarczającą karą dla groźnych przestępców za atak terrorystyczny albo morderstwo z premedytacją?
 - IV. Czy zagrożone jest bezpieczeństwo ludzi w sytuacji, kiedy groźni przestępcy wychodzą na wolność ze względu na złagodzenie wyroku lub amnestię?
2. Podziel uczniów i uczennice na cztery grupy dowolną metodą. Każdej grupie daj marker w innym kolorze oraz przekaz im jeden flipchart z zapisanym pytaniem. Poproś ich, aby grupowo ustalili swoje stanowisko w odpowiedzi na dane pytanie lub zapisywali na flipcharcie argumenty za i przeciw w odniesieniu do danego pytania.
3. Następnie grupy wymieniają się flipchartami. Każda grupa zastanawia się teraz nad nową kwestią i oznacza (+) argumenty poprzedniej grupy, z którymi się zgadza, a (–) te, z którymi się nie zgadza. Uczniowie i uczennice dopisują w swoim kolorze markera kolejne argumenty do listy.
4. Kontynuuj wymianę flipchartów do czasu, aż wszystkie grupy odniosą się do wszystkich kwestii. Następnie poproś grupy o przedstawienie na forum wniosków z flipchartów, od których zaczęli pracę. Przedyskutujcie wspólnie wszystkie stanowiska i argumenty, jakie pojawiły się podczas pracy w grupach.

Karuzela dyskusji

1. Rozsuńcie ławki na bok, a krzesła ustawcie w dwóch równoległych kręgach – krzesła skierowane do środka, tak aby siedzące na nich pary patrzyły sobie w oczy.
2. Poproś uczniów i uczennice, aby losowo usiedli na krzesłach. Zapisz na tablicy główny temat waszej dyskusji, np. „Czy Polska powinna zalegalizować posiadanie niewielkich ilości marihuany na własny użytek?”. Poinformuj uczniów i uczennice, jakie są zasady dyskusji: nauczyciel(-ka) przedstawia uczniom kolejne argumenty ZA lub PRZECIW legalizacji marihuany. Uczniowie i uczennice siedzący w wewnętrznym kręgu zawsze bronią przedstawionego przez nauczyciela/nauczycielkę argumentu (są ZA), a uczniowie i uczennice siedzący w zewnętrznym kręgu są zawsze PRZECIW, czyli starają się obalić określony argument.
3. Po przedstawieniu przez nauczyciela/nauczycielkę argumentu, każdy uczeń i uczennica przedstawia koleżance lub koledze z pary swoje stanowisko w tej sprawie (ZA lub PRZECIW) i je uzasadnia. Następnie wysłuchuje poglądów i argumentacji na ten temat koleżanki lub kolegi z pary. Dopiero po przedstawieniu sobie nawzajem poglądów, pary mogą zacząć ze sobą dyskutować na ten temat i próbować wypracowywać wspólne stanowisko.
4. Pary na rozmowę ze sobą mają ok. 3-4 minuty. Po upływie tego czasu uczniowie i uczennice siedzący w zewnętrznym kręgu przesiadają się na krzesło obok zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Tak nowo utworzone pary rozpoczynają rozmowę: na początku przedstawiając sobie wzajemnie swoje stanowisko w odniesieniu do argumentu przywołanego przez nauczyciela/nauczycielkę, a następnie dyskutując na ten temat. Przypomnij uczniom i uczennicom, że niezależnie od zmiany miejsca uczniowie i uczennice siedzący w wewnętrznym kręgu zawsze bronią przedstawionego przez nauczyciela/nauczycielkę argumentu (są ZA), a uczniowie i uczennice siedzący w zewnętrznym kręgu są zawsze PRZECIW, czyli starają się obalić określony argument. Kontynuujcie taki przebieg ćwiczenia do czasu, aż uczniowie i uczennice będą mieli okazję rozmowy z co najmniej innymi 7 osobami.
5. Nauczyciel(-ka) przedstawia argumenty na przemian: raz ZA legalizacją marihuany, raz PRZECIWKO, tak aby uczniowie i uczennice musieli przyjmować różne perspektywy patrzenia na dany problem, raz broniąc argumentów ZA, a w kolejnej dyskusji broniąc argumentów PRZECIWKO.
6. Podsumowując dyskusję, zapytaj uczennice i uczniów: a) Czy podczas ćwiczenia z karuzelą dyskusji zmienili swój pogląd na zadany temat z początku zajęć?; b) Jak się czuli w sytuacji, kiedy byli zmuszeni do uzasadnienia stanowiska odmiennego od własnego?; c) Czy podczas dyskusji w różnych parach poznali nowy argument, który wydaje im się szczególnie ciekawy, słuszny, trafny?

Jigsaw / Układanka

1. Zapisz na tablicy temat dyskusji, np. „Czy powinny zostać wprowadzone drobne opłaty za podstawowe usługi medyczne w publicznej służbie zdrowia?”.

- Podziel uczniów i uczennice na pięć grup. Poinformuj, że to są ich pierwotne grupy. Następnie w ramach grup, każdy uczeń i uczennica odlicza od 1 do 6. Teraz poproś uczniów i uczennice z 1, aby uformowały jedną grupę, dwójki formują osobną grupę itd.
2. Każdej nowo uformowanej grupie przypisz perspektywę rozważania tematu zajęć, np. wprowadzenia drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne w publicznej służbie zdrowia z punktu widzenia innej grupy społecznej/innego środowiska albo z perspektywy tego, co w danym temacie może zostać zrobione przez władze centralne, lokalne, społeczność, grupy zawodowe, osoby indywidualne. Dla przykładu w temacie wprowadzenia drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne w publicznej służbie zdrowia:
 - a. Grupa 1: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z perspektywy lekarzy i dyrektorów szpitali;
 - b. Grupa 2: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z punktu widzenia mieszkańców wsi;
 - c. Grupa 3: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z perspektywy przedsiębiorców;
 - d. Grupa 4: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z perspektywy mieszkańców dużych miast;
 - e. Grupa 5: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z punktu widzenia władz centralnych państwa;
 - f. Grupa 6: gromadzi argumenty ZA i PRZECIW wprowadzeniu drobnych opłat za podstawowe usługi medyczne z perspektywy bezrobotnych i emerytów.
 3. Po dyskusji w grupach od 1-6 uczniowie i uczennice z powrotem formują swoje grupy pierwotne z początku zajęć. Teraz dyskutują i określają wspólne stanowisko wobec pytania zapisanego na tablicy, czyli np. „Czy powinny zostać wprowadzone drobne opłaty za podstawowe usługi medyczne w publicznej służbie zdrowia?”, ale biorąc pod uwagę wszystkie wnioski i argumenty określone we wcześniejszych grupach, czyli każdy członek i członkini grupy wnosi do dyskusji inną perspektywę patrzenia na dany temat, w której pracował(-a) w poprzednim ćwiczeniu.
 4. Na koniec każda grupa pierwotna prezentuje na forum swoje stanowisko wraz z uzasadnieniem. Przedyskutujcie wspólnie, z czego wynikają rozbieżności lub zbieżności stanowisk grupowych?

Określanie stanowisk

1. Zapisz na tablicy temat dyskusji, np. „Czy w Polsce powinien zostać przywrócony obowiązkowy pobór wojskowy?”. Poproś uczennice i uczniów, aby w zeszycie lub

- na kartkach określili swoje stanowisko w danym temacie, wskazując 3 argumenty je uzasadniające, np. „Zgadzam się/Nie zgadzam się, ponieważ...”.
2. Na flipchartach lub kartkach brystolu, przed rozpoczęciem lekcji albo podczas samodzielnej pracy uczniów i uczennic, wypisz stwierdzenia, argumenty zwolenników i przeciwników w danym temacie, np.
 - Żyjemy w niespokojnych czasach, Polska powinna być przygotowana na ewentualny konflikt zbrojny i mieć większą armię.
 - Lepiej mieć dobrze wyszkoloną i wykwalifikowaną mniejszą armię, niż tysiące żołnierzy z przypadku.
 - Wojsko uczy życia, każdy dorosły mężczyzna powinien mieć za sobą takie doświadczenie.
 - Zamiast szkolić nienadających się do wojska, wysłanych na siłę poborowych, lepiej te pieniądze przeznaczyć na super nowoczesny sprzęt, np. śmigłowce.
 - W razie wojny Polsce będzie potrzebna rezerwa, która będzie potrafiła obsługiwać broń.
 - Armia musi być zmotywowana, tylko z ochotników można zrobić prawdziwych żołnierzy, a nie z branych na siłę do wojska poborowych.
 3. Rozłóż flipcharty w klasie. Rozdaj uczniom i uczennicom 6 karteczek samoprzylepnych (najlepiej w trzech różnych kolorach). Poproś ich, aby przeszli się po klasie i przykleili karteczkę na każdym flipchartcie, określając swoje stanowisko w odpowiedzi na dane stwierdzenie. Uczennice i uczniowie mogą napisać na karteczce lub przykleić karteczkę w określonym kolorze:
 - zgadzam się (kolor zielony),
 - nie zgadzam się (kolor czerwony),
 - nie mam zdania (kolor żółty).
 4. Gdy wszyscy określą swoje stanowiska, podsumuj tę część zajęć, podając informację, jaka część klasy zgadza się lub nie zgadza się z danymi stwierdzeniami. Zapytaj uczennice i uczniów, jak uważają: z czego wynika ich zbieżność lub rozbieżność stanowisk?

Szybkie debaty

1. Zapisz na tablicy temat dyskusji, np. „Czy polskie prawo powinno dopuszczać dokonywanie aborcji z uwagi na trudną sytuację życiową?”. Następnie przekaz każdemu uczniowi i każdej uczennicy po jednej karteczce samoprzylepnej.
2. Następnie przeczytaj przykładowy argument zwolennika/przeciwnika w danym temacie, np. „Każda kobieta ma prawo sama decydować o tym, czy chce mieć dziecko, czy nie chce mieć dziecka” lub „Państwo nie powinno się godzić na zabijanie nienarodzonych dzieci”. Poproś uczniów i uczennice, aby zapisali na karteczce swoje stanowisko w tej sprawie:

- a. uczniowie i uczennice, którzy zdecydowanie zgadzają się z danym stanowiskiem wpisują 1;
 - b. uczniowie i uczennice, którzy raczej zgadzają się z danym stanowiskiem wpisują 2;
 - c. uczniowie i uczennice, którzy nie mają zdania na ten temat wpisują 3;
 - d. uczniowie i uczennice, którzy raczej nie zgadzają się z danym stanowiskiem wpisują 4;
 - e. uczniowie i uczennice, którzy zdecydowanie nie zgadzają się z danym stanowiskiem wpisują 5.
3. Wszyscy podnoszą do góry karteczkę z zapisanym numerem. Następnie poproś aby, uczniowie i uczennice formowali pary, tak aby dwójki reprezentowały osoby o odmiennych do siebie poglądach, np. osoby z numerem 1 łącz z 3, 4 i 5, osoby z numerem 2 z 3, 4 i 5 itd. Uczniowie i uczennice w parach dyskutują, dlaczego określili takie, a nie inne stanowisko w odniesieniu do danego stwierdzenia.
 4. Po zakończeniu dyskusji w parach, zapytaj uczniów i uczennice, czy któryś z argumentów usłyszanych przez osobę reprezentującą poglądy odmienne od ich własnych wydał im się ciekawy, trafny, przekonujący lub spowodował, że chcieliby jeszcze coś przemyśleć w danym temacie.

Debaty chodzone

1. Wypisz na kartkach a4 drukowanymi literami stwierdzenia: ZGADZAM SIĘ, NIE ZGADZAM SIĘ, NIE JESTEM PEWNY/PEWNA i powieś je w różnych miejscach klasy, np. ZGADZAM SIĘ przy oknie, NIE JESTEM PEWNY/PEWNA przy tablicy, NIE ZGADZAM SIĘ przy ścianie. Następnie napisz na tablicy temat dyskusji, np. „Czy Polska powinna przyjmować uchodźców z Bliskiego Wschodu?”.
2. Poproś uczniów i uczennice, aby stanęli w odpowiednim miejscu klasy przy kartce z wypisanym stwierdzeniem, które reprezentuje ich stanowisko w danym temacie (czyli np. uczniowie i uczennice, którzy uważają, że Polska powinna przyjmować uchodźców stają pod oknem, a uczniowie i uczennice, którzy nie zgadzają się na przyjazd uchodźców do Polski stają pod ścianą).
3. Powiedz, że za chwilę zaczniecie dyskusję na ten temat, ale chcesz ich poinformować, że w każdej chwili mogą zmienić miejsce, w którym stoją, jeśli podczas dyskusji usłyszą stwierdzenie, argument, który przekona ich do zmiany swojego stanowiska.
4. Następnie poproś uczniów i uczennice, aby kolejno przedstawiali i argumentowali swoje stanowisko: raz uczeń opowiadający się/uczennica opowiadająca się ZA w danym temacie, następnie uczeń opowiadający się/uczennica opowiadająca się PRZECIW, a w końcu osoba, która nie jest pewna. Proś uczniów i uczennice, aby w swoich wypowiedziach odnosili się do argumentów użytych przez ich przedmówcę/przedmówczynię i próbowali się do nich ustosunkować, jak również podnosili nowe aspekty w dyskusji. Możesz zachęcać uczniów i uczennice, aby nawzajem próbowali przekonywać siebie do zmiany miejsca.

Pięć razy dlaczego

1. Zapisz na tablicy pytanie poddane pod dyskusję, np. „Czy osoby w wieku 16 lat powinny mieć czynne prawo wyborcze?”.
2. Następnie poproś uczniów i uczennice, aby odpowiedzieli na to pytanie. Pierwszą odpowiedź na forum skomentuj, pytając „Dlaczego...” i jednocześnie odnosząc się do podanego argumentu. Na przykład jeśli uczeń/uczennica odpowiada „Bo 16-latkowie też mają prawo głosu”, to nauczyciel(-ka) pyta „Dlaczego 16-latkowie mają prawo głosu?”.
3. Ktoś inny/ta sama osoba odpowiada na forum, np. „Bo mają własne poglądy polityczne”, wówczas nauczyciel(-ka) zadaje kolejne pytanie: „Dlaczego 16-latkowie mają własne poglądy polityczne?”. Dyskusja (zadawanie przez nauczyciela/nauczycielkę kolejnych pytań: „Dlaczego...?”) trwa do momentu rozłożenia na czynniki pierwsze trudnego, skomplikowanego zagadnienia stanowiącego temat dyskusji.
4. To ćwiczenie można przeprowadzić w parach.

Analiza przekazów medialnych

1. Zgromadź dwa lub trzy artykuły lub przekazy medialne dotyczące wybranego przez Ciebie tematu poddanego pod dyskusję z różnych mediów, reprezentujących innych wydawców, inną linię światopoglądową – najlepiej, aby były to artykuły relacjonujące to samo wydarzenie, proces czy decyzję polityczną.
2. Przekaż uczniom i uczennicom artykuły do samodzielnej pracy podczas lekcji. Poproś ich o przeczytanie materiałów oraz:
 - a. podkreślenie opinii (stwierdzeń o charakterze oceniającym, np. przymiotników zawierających ocenę);
 - b. porównanie tytułów i treści w pogrubionych wstępach do artykułu (tzw. lead’ach, zajawkach) – jakie informacje, fakty zostały w nich podane?
 - c. podkreślenie faktów, tj. zdań zawierających wyłącznie informacje, bez oceny.
3. Po lekturze poproś uczniów i uczennice, aby opisali, jaki przekaz wyłania się z każdego artykułu (czy wspiera, czy krytykuje dane wydarzenie, daną decyzję polityczną). Zapytaj uczennice i uczniów, co ich zdaniem decyduje o tym, że artykuły różnią się w przekazie (różni wydawcy, różne profile itd.).
4. Następnie poproś uczniów i uczennice o głośne odczytanie stwierdzeń, które podkreślili, oznaczając je jako oceniające. Zapytaj uczniów i uczennice, czy należy zwracać uwagę na język używany w przekazie medialnym. Zauważ, że coraz częściej podnoszone są argumenty o manipulacjach, jakich dopuszczają się media. Zapytaj uczennice i uczniów, na co należy zwracać szczególną uwagę, analizując przekaz medialny. Zapisuj odpowiedzi na tablicy.

Wcielanie się w rolę

1. Zapisz na tablicy temat dyskusji, np. „Czy podatki dochodowe od osób fizycznych powinny zostać zlikwidowane?”. Następnie podziel wszystkich na 6-osobowe grupy.
2. W każdej grupie każdemu uczniowi i uczennicy przydziel rolę potencjalnej osoby/osób/grupy/ środowiska, którą/których szczególnie dotyczy dany temat. Dla przykładu – podczas dyskusji o zniesieniu podatków dochodowych przypisz uczniom i uczennicom następujące role:
 - a. Osoba 1: bezrobotny mieszkaniec średniej wielkości miasta;
 - b. Osoba 2: dobrze zarabiający biznesmen ze stolicy;
 - c. Osoba 3: właścicielka dużej firmy produkcyjnej z dużego miasta;
 - d. Osoba 4: 23-letnia studentka ekonomii z Krakowa;
 - e. Osoba 5: 67-letnia wdowa ze wsi;
 - f. Osoba 6: burmistrz średniej wielkości miasta.
3. Następnie poproś uczniów i uczennice o dyskusję i przywoływanie stanowisk, argumentów, poglądów osób, w role których się wcielili, i próbę spojrzenia na daną kwestię z perspektywy danej osoby.
4. Grupy po przeprowadzeniu dyskusji prezentują swoje wnioski na forum klasy. Zapytaj uczniów i uczennice, jak się czuli, wcielając się w role innych osób, czy było to dla nich trudne. Czy zmienili swój stosunek do tematu, po tym jak w grupach bronili stanowisk osób o innych statusach niż ich obecny?

Buty innej osoby

1. Zapisz na tablicy pytanie poddawane pod dyskusję, np. „Czy Polska powinna dążyć do ograniczenia emisji CO₂?”.
2. Poproś uczennice i uczniów, aby określili na osobnej kartce swoje stanowisko w danej kwestii, uzasadniając je i podając co najmniej 3 argumenty dla poparcia swojego poglądu, np.: „Jestem za/przeciwko ograniczeniu emisji CO₂, ponieważ...”.
3. Poproś uczniów i uczennice, aby złożyli swoje kartki z opisanymi stanowiskami w jednym miejscu i zamieszaj je. Następnie przydziel losowo każdemu jedną kartkę z opisanym stanowiskiem i jego uzasadnieniem. Powiedz, że przystąpiacie teraz do dyskusji na temat zapisany na tablicy, ale uczniowie i uczennice, zabierając głos w dyskusji, powinni przedstawiać stanowisko zapisane na wylosowanej kartce (czyli wcielić się w rolę osoby, która pisała to stanowisko). Uczniów i uczennice zobowiązuje tylko zapisane na kartce stanowisko ZA lub PRZECIW, ale argumentację i uzasadnienie mogą twórczo rozwijać.
4. Przeprowadź dyskusję na forum klasy zgodnie z ustalonym kontraktem. Poproś uczniów i uczennice do zgłaszania się do wypowiedzi poprzez podniesienie ręki, zapisuj na kartce kolejno zgłaszające się osoby i udzielaj im głosu. Dbaj o to, aby każdy uczeń i uczennica miał/miała prawo do wypowiedzi, żeby każda wypowiedź trwała nie więcej niż 2 minuty, a w pierwszej kolejności do

głosu dopuszczaj uczniów i uczennice, którzy jeszcze się nie wypowiedzieli. Poproś uczennice i uczniów, aby zanim wyrażą własne stanowisko na ten temat, podsumowali w jednym-dwóch zdaniach wypowiedź swojego przedmówcy/swojej przedmówczynie wskazując tezę lub tezy i argumentację, której użył(-a) przedmówca/przedmówczynie. Dopiero po podsumowaniu wypowiedzi przedmówcy/przedmówczynie, uczeń i uczennica mają czas na wypowiedzenie stanowiska, które reprezentują.

5. Na koniec, podsumowując dyskusję, zapytaj uczniów i uczennice, jak się czuli, wcielając się w rolę osoby prezentującej inne, odmienne od ich własnego stanowisko? Czy argumenty, które przeczytali na wylosowanych przez siebie kartkach uznali za ciekawe, słuszne, trafne, przekonujące? Czy reprezentując stanowisko odmienne od własnego, dowiedzieli się czegoś nowego w dyskutowanym temacie? Czy podczas zajęć poznali jakiś nowy argument, który chcieliby jeszcze przemyśleć?

Koło konsekwencji

1. Zapisz na tablicy temat poddany pod dyskusję, np.: „Czy powinna zostać wprowadzona (częściowa) odpłatność za studia wyższe na publicznych uczelniach?”.
2. Podziel uczniów i uczennice na grupy pięcioosobowe. Poproś ich o ustalenie wspólnego, grupowego stanowiska w kwestii zapisanej na tablicy. Następnie poproś, aby na dwóch flipchartach uczennice i uczniowie narysowali takie same koła:

Następnie poproś uczniów i uczennice, aby na pierwszym flipcharcie zapisali:

- a. Co najmniej 2 pozytywne krótkoterminowe efekty wprowadzenia w życie ich stanowiska (do 2 lat od czasu zmiany w prawie);
- b. Co najmniej 2 negatywne krótkoterminowe konsekwencje wprowadzenia w życie ich stanowiska (do 2 lat od czasu zmiany w prawie);
- c. Co najmniej 2 pozytywne długoterminowe efekty wprowadzenia w życie ich stanowiska (od 2 do 10 lat od czasu zmiany w prawie);
- d. Co najmniej 2 negatywne długoterminowe konsekwencje wprowadzenia w życie ich stanowiska (od 2 do 10 lat od czasu zmiany w prawie)

z punktu widzenia osoby indywidualnej, którą dany temat dotyka, np. z perspektywy statystycznego studenta, jeśli dyskutujecie o odpłatności za studia na uczelniach publicznych.

3. Po upływie 8 minut poproś uczennice i uczniów, aby na drugim flipcharcie zapisali z kolei:
 - a. Co najmniej 2 pozytywne krótkoterminowe efekty wprowadzenia w życie ich stanowiska (do 2 lat od czasu zmiany w prawie);
 - b. Co najmniej 2 negatywne krótkoterminowe konsekwencje wprowadzenia w życie ich stanowiska (do 2 lat od czasu zmiany w prawie);
 - c. Co najmniej 2 pozytywne długoterminowe efekty wprowadzenia w życie ich stanowiska (od 2 do 10 lat od czasu zmiany w prawie);
 - d. Co najmniej 2 negatywne długoterminowe konsekwencje wprowadzenia w życie ich stanowiska (od 2 do 10 lat od czasu zmiany w prawie)

z punktu widzenia państwa, całego społeczeństwa.

4. Gdy uczniowie i uczennice skończą określać konsekwencje, poproś, aby każda grupa przedstawiła swoje wnioski na forum klasy. Zapytaj, czy świadomość pozytywnych i negatywnych konsekwencji sprawiła, że zaczęli się zastanawiać nad zmianą swojego stanowiska.

Kula śniegowa⁸

1. Zapisz na tablicy temat dyskusji, np.: „Czy władza ma prawo zakazywać obywatelom demonstracji publicznych?”. Podziel uczniów i uczennice na czteroosobowe grupy.
2. Poproś, aby uczniowie i uczennice w grupach przedyskutowali temat i określili wspólne stanowisko.
3. Następnie poproś, aby dwóch członków każdej grupy przeniósł się do grupy siedzącej obok – w ten sposób utworzą się nowe czteroosobowe grupy.

⁸ Por.: *Living with Controversy. Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights*, Komisja Europejska 2015, źródło: <https://rm.coe.int/16806948b6>, dostęp: 01.02.2018, s. 61

4. Teraz poproś, aby w nowo utworzonych grupach uczniowie i uczennice wymienili się informacjami i stanowiskami, jakie ustalili w poprzednich grupach. Niech zastanowią się, co łączy ich stanowiska, a co różni. Jakie nowe, wspólne stanowisko mogą ustalić?
5. Wymianę grup kontynuuj do czasu, aż wszystkie wymieniające się pary uczniowskie będą pracowały we wszystkich grupach.
6. Podsumowując ćwiczenie, zapytaj uczniów i uczennice, czego nowego dowiedzieli się podczas zajęć. Co powodowało, że różne grupy miały zbieżne/rozbieżne stanowiska?

Podstawa programowa dla zajęć z zakresu edukacji o polityce

NOWA PODSTAWA PROGRAMOWA

II etap edukacyjny

→ Wiedza o społeczeństwie

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

- I. Wiedza i rozumienie
 - 3) wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej;
 - 6) wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym publicznego.
- II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:
 - 1) znajduje informacje na temat życia społecznego, w tym publicznego;
 - 2) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat wydarzeń z życia społecznego, w tym publicznego.
- IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:
 - 1) komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;
 - 3) współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.

→ Język polski

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

- III. Tworzenie wypowiedzi.
 - 2) Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
 - 4) Rozpoznawanie intencji rozmówcy oraz wyrażanie intencji własnych, rozpoznawanie języka jako działania (akty mowy).
 - 6) Poznawanie podstawowych zasad retoryki, w szczególności argumentowania, oraz rozpoznawanie manipulacji językowej.

IV. Samokształcenie.

- 1) Rozwijanie szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.
- 2) Rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania.

III etap edukacyjny

Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum

→ Wiedza o społeczeństwie

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia i analizuje prawidłowości życia społecznego oraz wybrane współczesne procesy społeczne;
- 7) wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym politycznego.

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:

- 1) pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społecznego, w tym politycznego;
- 2) wykazuje się umiejętnością czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych oraz interpretacji innych źródeł (np. wykresy i schematy) z zakresu przedmiotu;
- 3) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego, w tym politycznego oraz ich oceny.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:

- 2) rozwija w sobie postawy obywatelskie;
- 5) diagnozuje problemy społeczno-polityczne na poziomie lokalnym, państwowym, europejskim i globalnym oraz ocenia wybrane rozwiązania tych problemów i diagnozuje możliwość własnego wpływu na ich rozwiązanie;
- 6) rozpoznaje różne aspekty, także prawne, problemów życia codziennego i podaje możliwe sposoby ich rozwiązania.

IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:

- 1) rozwija umiejętność dyskusowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- 2) współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- 3) korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego, w tym instytucje prawne – sporządza proste pisma do organów władz.

→ Język polski

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

- I. Kształcenie literackie i kulturowe
 - 9) Kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich.
- II. Kształcenie językowe
 - 2) Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.
- III. Tworzenie wypowiedzi
 - 1) Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.
 - 2) Wykorzystanie kompetencji językowych w różnych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
 - 4) Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.
- IV. Samokształcenie.
 - 2) Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.
 - 7) Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły II stopnia

→ Wiedza o społeczeństwie

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

- I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia i analizuje prawidłowości życia społecznego oraz wybrane współczesne procesy społeczne;
 - 4) wykorzystuje swoją wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym politycznego.
- II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:
 - 1) pozyskuje i wykorzystuje informacje na temat życia społecznego, w tym politycznego;

- 2) wykazuje się umiejętnością czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych oraz interpretacji innych źródeł (np. wykresy i schematy) z zakresu przedmiotu;
- 3) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego, w tym politycznego oraz ich oceny.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:

- 1) rozwija w sobie postawy obywatelskie;
- 2) diagnozuje problemy społeczno-polityczne i ma umiejętność oceny wybranych rozwiązań tych problemów;
- 4) rozpoznaje różne aspekty problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:

- 1) zwiększa umiejętność dyskusowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- 2) współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym

→ **Język polski**

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

- 9) Kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich.

II. Kształcenie językowe.

- 2) Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.

III. Tworzenie wypowiedzi.

- 1) Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.
- 2) Wykorzystanie kompetencji językowych w różnych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
- 4) Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.

IV. Samokształcenie.

- 3) Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.
- 7) Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

STARA PODSTAWA PRZEDMIOTOWA

→ Wiedza o społeczeństwie

III etap edukacyjny

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

IV etap edukacyjny

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy (...).

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

→ Język polski

III etap edukacyjny

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

Uczeń samodzielnie dociera do informacji; rozumie komunikaty o coraz bardziej skomplikowanej organizacji – werbalne i niewerbalne; (...) krytycznie ocenia zawartość komunikatów.

III. Tworzenie wypowiedzi.

Uczeń zyskuje coraz wyraźniejszą świadomość funkcji środków językowych, które służą formułowaniu wypowiedzi (...) i kształci umiejętność poprawnego wykorzystywania ich w różnych sytuacjach, (...) poznaje i tworzy nowe, coraz trudniejsze formy wypowiedzi.

IV etap edukacyjny

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

Uczeń rozumie teksty o skomplikowanej budowie (...).

III. Tworzenie wypowiedzi.

Uczeń buduje wypowiedzi o wyższym stopniu złożoności; stosuje w nich podstawowe zasady logiki i retoryki (...).

